

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ: ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
UNIVERSITY OF ATHENS
SCHOOL OF ECONOMICS AND POLITICAL SCIENCE
DEPARTMENT OF: POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC
ADMINISTRATION
SPECIALIZATION: INTERNATIONAL AND EUROPEAN STUDIES

Πτυχιακή Εργασία

“Ο Ινδικός Δρόμος για την Ανάπτυξη”

ΜΑΡΙΝΟΥ ΒΑΡΒΑΡΑ

Αριθμός Μητρώου: 1342201600122

Επιβλέπων Καθηγητής: Α. Κόντης

Αθήνα 2020 (8^ο Εξάμηνο)

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή Α. Κόντη για την πολύτιμη καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της πτυχιακής εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ ιδιαίτερα όσους με ενθάρρυναν κατά το διάστημα συγγραφής και μου συμπαραστάθηκαν όλα τα χρόνια της φοίτησής μου.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται την παγκόσμια οικονομική θέση της Ινδίας εφορμώντας από τη γένεση του ινδικού πολιτισμού και καταλήγοντας στη σημερινή οικονομική κατάσταση της χώρας. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται χρήση της θεωρίας των σταδίων ανάπτυξης του Walt Whitman Rostow και της θεωρίας της δομικής ισχύος της Susan Strange. Οι θεωρίες επιλέχθηκαν ως οδηγοί για τη διερεύνηση και κατανόηση του ιδιάζοντος μοντέλου ανάπτυξης που ακολούθησε η Ινδία και για την πρόβλεψη των αναπτυξιακών της προοπτικών. Στα επόμενα δύο κεφάλαια γίνεται ανάλυση των επιμέρους διαστάσεων των δύο θεωριών με την παράθεση των χαρακτηριστικών των πέντε σταδίων ανάπτυξης και των τεσσάρων δομών που συνθέτουν τη δομική ισχύ, με βασικό στόχο τον προσδιορισμό της συνάφειας τους με την ινδική αναπτυξιακή πορεία. Κύρια διαπίστωση της εργασίας αποτελεί το γεγονός πως η βιωσιμότητα της ινδικής οικονομίας και η ανθεκτικότητά της σε παγκόσμιες ή περιφερειακές κρίσεις οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στο ιδιαίτερο αναπτυξιακό της μοντέλο, το οποίο συναρμόζει στοιχεία προστατευτισμού και φιλελευθεροποίησης και ενισχύεται από το δημοκρατικό υπόβαθρο της χώρας.

Λέξεις Κλειδιά: Παγκόσμια Οικονομική Θέση, Θεωρία Σταδίων Ανάπτυξης, Θεωρία Δομικής Ισχύος, Ανάπτυξη, Δημοκρατία.

Abstract

This thesis tries to evaluate the economic power of India on a global basis. In particular, the first chapter elaborates on Walt Whitman Rostow's theory "Stages of Growth", and Susan Strage's "Structural Power". These theories were carefully chosen as a guideline for the better understanding of the idiosyncratic Indian economic model. Furthermore, both theories enable us to make predictions about the future economic prospects which the country can achieve. The two following chapters seek to define the relevance between the Indian economic path and the key elements which each theory maintains, namely the five stages of growth and the four structures that shape structural power. The major finding of the paper is that the combination of protectionism and liberalization, on which the country's economic model is based, accounts for the resilience to global and regional downturns and it is strongly correlated with the democratic status of the whole nation.

Key Words: Economic Power, Stages of Growth, Structural Power, Economic Model, Democracy.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Abstract.....	4
Πίνακας Περιεχομένων.....	5-6
Συντομογραφίες.....	7-8
Εισαγωγή.....	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1- Ο ΙΝΔΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ WALT WHITMAN ROSTOW ΚΑΙ ΤΗΣ SUSAN STRANGE	
1.1 Ανάπτυξη: Μια πολυσχιδής Έννοια.....	10-11
1.2 Η Θεωρία των Σταδίων Ανάπτυξης.....	11-12
1.3 Η Θεωρία της Δομικής Ισχύος	12-16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2- ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ WALT WHITMAN ROSTOW	
2.1 Πρώτο Στάδιο Ανάπτυξης: Παραδοσιακή Κοινωνία (2500π.Χ.-1600μ.Χ.).....	17-18
2.2 Δεύτερο Στάδιο Ανάπτυξης: Προϋποθέσεις για την Απογείωση (1600μ.Χ.-1947).....	18-19
2.3 Τρίτο Στάδιο Ανάπτυξης: Απογείωση (1947-1991).....	19-22
2.4 Τέταρτο Στάδιο Ανάπτυξης: Ωριμότητα (1991-2010).....	22-25
2.5 Πέμπτο Στάδιο Ανάπτυξης: Μαζική Κατανάλωση.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3- Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ SUSAN STRANGE ΩΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ	
3.1 Πρώτη Δομή: Ασφάλεια.....	26-31
3.2 Δεύτερη Δομή: Παραγωγή.....	32-33
3.2.1 Το Παραγωγικό Πρότυπο της Χώρας.....	33-34
3.2.2 Εμπορικές Σχέσεις.....	34-35
3.2.3 Ο Αντίκτυπος της Πανδημίας στην Εμπορική Δραστηριότητα.....	35-36

3.3 Τρίτη Δομή: Οικονομία.....	36
3.3.1 Κύρια Μέσα Νομισματικής Πολιτικής.....	37-38
3.3.2 Κυβερνητικές Μεταρρυθμίσεις 2010-2020.....	38-40
3.4 Τέταρτη Δομή: Γνώση.....	40-44
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	45-46
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	47-58
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	59-66

Συντομογραφίες

Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)
Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ)
Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ)
Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ)
Διεθνής Πολιτική Οικονομία (ΔΠΟ)
Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ)
Έρευνα και Ανάπτυξη (Ε&Α)
Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)
Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (ΗΑΕ)
Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ)
Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ)
Μικρό-Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ)
Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ)
Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ)
Τεχνολογίες της Πληροφορίας και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ)
Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο (ΥΦΑ)
Association of Southeast Asian Nations (ASEAN)
Balance of Payment (BoP)
Bay of Bengal Initiative for Multi-Sectoral Technical and Economic Cooperation (BIMSTEC)
Brazil, Russia, India, China, South Africa (BRICS)
Business Process Management (BPM)
Cambodia, Laos, Myanmar, Vietnam (CLMV)
Capital Adequacy, Asset Quality, Management, Earning, Liquidity, Sensitivity to management risk (CAMELS)
Cash Reserve Ratio (CRR)
Common Wealth of Independent States (CIS)
Communist Party of India Maoist (CPI Maoist)
Comprehensive Economic Cooperation Agreement (CECA)
Comprehensive Economic Partnership Agreement (CEPA)
East Asia Summit (EAS)
Group of Twenty (G20)

Gross Domestic Product (GDP)
Hizb-ul-Mujahideen (HuM)
Indian Ocean Naval Symposium (IONS)
Indian Ocean Rim Association (IORA)
Information Technology (IT)
International Business Machines (IBM)
Lashkar-e-Taiba (LeT)
Liquidity Adjustment Facility (LAF)
Marginal Standing Facility (MSF)
Market Stabilisation Scheme (MSS)
Open Market Operations (OMOs)
Repurchase Agreement (REPO)
Research and Development (R&D)
Reserve Bank of India (RBI)
South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC)
Statutory Liquidity Ratio (SLR)
United Liberation Front of Asom (ULFA)

Εισαγωγή

Το οικονομικό βάρος της Ινδίας χρήζει ιδιαίτερης προσοχής ιδίως μετά τα μέτρα οικονομικής φιλελευθεροποίησης το 1991 και τη μετατόπιση των οικονομικών εξελίξεων από τη Δύση στην Ανατολή και συγκεκριμένα στην Ασία. Το δημοκρατικό υπόβαθρο, η γεωγραφική θέση, η ηλικιακή σύνθεση και το μέγεθος του πληθυσμιακού αποθέματος, η θρησκευτική, γλωσσική και φυλετική ποικιλομορφία καθώς και οι πρόοδοι στις νέες τεχνολογίες τοποθετούν την χώρα στο επίκεντρο του ερευνητικού ενδιαφέροντος. Για την κατανόηση και ερμηνεία του *“Ινδικού δρόμου για την ανάπτυξη”* χρησιμοποιούνται οι προσεγγίσεις του Walt Whitman Rostow και της Susan Strange. Μήπως ήταν η αναπτυξιακή πορεία της Ινδίας ομαλή-γραμμική; Καθοδηγήθηκε από κρατικούς ή μη δρώντες; Σε ποιο στάδιο ανάπτυξης βρίσκεται σήμερα; Ποια επίδραση έχει η δομική ισχύς στις οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές επιλογές της χώρας;

Για την απάντηση στα εν λόγω ερωτήματα ακολουθείται η θεωρία των σταδίων ανάπτυξης η οποία βρίσκεται σε σύμπνοια με την οικονομική πορεία της Ινδίας έως και το 2010. Για τη δεκαετία 2010-2020 γίνεται χρήση της θεωρίας της δομικής ισχύος μέσω της οποίας επιχειρείται η σκιαγράφηση των αποφάσεων των πολιτικών ελίτ στις δομές της ασφάλειας (σκληρή και ήπια ισχύς), της παραγωγής (εμπορική δραστηριότητα), της οικονομίας (νομισματική πολιτική) και της γνώσης (εκπαιδευτική πολιτική). Η συμβολή της παρούσας εργασίας σε παραγωγή νέας γνώσης συνίσταται στη γόνιμη αντιπαράθεση μιας φιλελεύθερης εξελικτικής προσέγγισης της ανάπτυξης και μιας νεορεαλιστικής θέασης των διεθνών σχέσεων για την αποτύπωση της αναπτυξιακής δυναμικής της Ινδίας από το 2500π.Χ. έως σήμερα. Η μελέτη του αντικειμένου της εργασίας γίνεται υπό το πρίσμα της ΔΠΟ, καθώς αναγνωρίζεται η έντονη διαπλοκή του οικονομικού με το πολιτικό στοιχείο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΙΝΔΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ WALT WHITMAN ROSTOW ΚΑΙ ΤΗΣ SUSAN STRANGE

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να ερμηνεύσει την αναπτυξιακή δυναμική της Ινδίας από τη γένεση του ινδικού πολιτισμού έως το 1947, κάνοντας χρήση της θεωρίας των σταδίων ανάπτυξης του Walt Whitman Rostow και της θεωρίας της δομικής ισχύος της Susan Strange.

1.1 Ανάπτυξη: Μία πολυσχιδής Έννοια

Μετά το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου έως και τη δεκαετία του '90 πρωτοστατούσε η “ορθόδοξη αντίληψη για την ανάπτυξη” σύμφωνα με την οποία πολιτικές για συνεχή οικονομική μεγέθυνση μέσω της αύξησης του ΑΕΠ ήταν απαραίτητες για την εξασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας και την καταπολέμηση της φτώχειας. Καθ’ όλη τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου η ιδεολογική αντιπαράθεση Δύσης-Ανατολής δεν άφησε ανεπηρέαστες τις λιγότερο αναπτυγμένες και προσφάτως ανεξαρτητοποιηθείσες χώρες, οι οποίες κλήθηκαν να επιλέξουν ανάμεσα στο μοντέλο της φιλελεύθερης οικονομίας των ΗΠΑ και της κεντρικά σχεδιαζόμενης οικονομίας της ΕΣΣΔ. Η Ινδία, αν και ήταν μέλος του κινήματος των αδεσμεύτων, επηρεάστηκε έντονα από το σοσιαλιστικό μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης, όπως έγινε αντιληπτό με την υιοθέτηση πενταετών προγραμμάτων από το 1951 κατά το πρότυπο της Σοβιετικής Ένωσης (βλ σ. 20-25). Η αναγνώριση του πρωτεύοντα ρόλου του κράτους για τον έλεγχο και τη διατήρηση της οικονομικής ανάπτυξης υποχώρησε στα τέλη της δεκαετίας του '80 μετά τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις και την πτώση της ΕΣΣΔ. Ο “θρίαμβος” του νεοφιλελευθερισμού και της λεγόμενης “συναίνεσης της Ουάσιγκτον” ήταν πλέον γεγονός.

Οι διακηρύξεις περί κοινωνικής ευημερίας μέσω της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου και του μηχανισμού αυτορρύθμισης της αγοράς συνοδεύτηκαν από ανισότητες εντός και μεταξύ των κρατών και προκάλεσαν κοινωνικές διαμαρτυρίες. Αποτέλεσμα των διαμαρτυριών διαφόρων ΜΚΟ, κινημάτων και οργανισμών των Ηνωμένων Εθνών ήταν η ανάδυση της “εναλλακτικής αντίληψης για την ανάπτυξη”. Η νέα αντίληψη γνωστή και ως αειφόρος ανάπτυξη εμπερικλείει την οικονομική μεγέθυνση και ταυτόχρονα συνεκτιμά κοινωνικοπολιτικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές μεταβλητές ως ποιοτικούς δείκτες της κοινωνικής ευημερίας. Σύμφωνα

με αυτή τη προσέγγιση η ανάπτυξη οφείλει να πηγάζει από την κοινωνία (ενδογενής), να καθορίζεται από υλικές και μη ανάγκες και να εξασφαλίζει τη δικαιοσύνη εντός και δια των γενεών (Tomas και Evans 2013, σ. 634-635, 638-648).

Η παρούσα εργασία ενσωματώνει και τις δύο αντιλήψεις για την ανάπτυξη. Από τη μία πλευρά στα κεφάλαια 1 (σ. 11-12) και 2 αποτυπώνεται η “ορθόδοξη αντίληψη για την ανάπτυξη” μέσω της θεωρίας του φιλελευθέρου οικονομολόγου Walt Whitman Rostow. Όμως στο μέρος 1.3 του κεφαλαίου 1 (σ. 12-16) και σε όλο το κεφάλαιο 3 αντιπαρατίθεται η “εναλλακτική αντίληψη για την ανάπτυξη” μέσω της θεωρίας της ακαδημαϊκού και μελετήτριας της ΔΠΟ, Susan Strange. Ειδικότερα, έμφαση δίνεται στην περιβαλλοντική και ανθρώπινη ασφάλεια (σ. 26-31), στο δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην εξειδίκευση στις νέες τεχνολογίες (σ. 40-44) καθώς και στη σημασία της άσκησης κατάλληλης εμπορικής (σ. 32-36) και νομισματικής (σ. 36-40) πολιτικής για την επίτευξη οικονομικής βιωσιμότητας.

1.2 Η Θεωρία των Σταδίων Ανάπτυξης

Το 1960 δημοσιεύεται το έργο του καθηγητή οικονομικής ιστορίας Walt Whitman Rostow με τίτλο “*The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*”. Η θεωρία του Rostow συγκαταλέγεται στις φιλελεύθερες εξελικτικές προσεγγίσεις της ανάπτυξης ως εναλλακτική ανάγνωση της μαρξιστικής ερμηνείας της ιστορίας. Προβαίνοντας σε μια δυναμική κλαδική ανάλυση ο συγγραφέας εξετάζει την οικονομική ιστορία ως αλληλουχία (“*Sequence of changes*”) πέντε διακριτών σταδίων ανάπτυξης, κάθε ένα από τα οποία αποτελεί προϋπόθεση για την ολοκλήρωση του ακόλουθου, και δίνει έμφαση στο δυναμικό-προοδευτικό στοιχείο της μετάβασης κάθε κοινωνίας από το ένα στάδιο στο άλλο (Rostow 1960, σ. 14).

Από την παραδοσιακή-αγροτική κοινωνία της αυτάρκειας οι κοινωνίες προετοιμάζονται για την απογείωση μέσω της συσσώρευσης κεφαλαίου και αφού περάσουν στο στάδιο της απογείωσης, το οποίο διαρκεί 20-30 χρόνια, απολαμβάνουν σταθερούς και ανοδικούς ρυθμούς ανάπτυξης προερχόμενους από τους ανερχόμενους και εκμοντερνισμένους ηγετικούς κλάδους (“*Leading Sectors*”). Κατά την ωριμότητα η τεχνολογία “θριαμβεύει” και επεκτείνεται σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες, ενώ παρατηρείται μαζική προσέλευση στις πόλεις. Το τελευταίο στάδιο της μαζικής κατανάλωσης χαρακτηρίζεται από γενικευμένη ευημερία, κοινωνική πρόνοια και αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων (Λαγός 2007, σ. 129-132).

Όπως ο ίδιος ο Rostow παραδέχεται, δεν αντιλαμβάνεται την οικοδόμηση της ανάπτυξης και την επίτευξη της οικονομικής μεγέθυνσης ως αυτοσκοπό. Αντίθετα, συναινεί πως αίτιο και αιτιατό της αλλαγής είναι το κοινωνικό-πολιτικό-πολιτισμικό στοιχείο που επηρεάζει την ανθρώπινη σκέψη και τις κοινωνικές επιδόσεις. Έτσι, το άτομο δεν στοχεύει αποκλειστικά στη συσσώρευση πλούτου, αλλά σταθμίζοντας τις διαθέσιμες και συχνά αντιφατικές επιλογές, λαμβάνει αποφάσεις με το μικρότερο δυνατό κόστος. Συνεπώς, κεντρικό χαρακτηριστικό κάθε μετα-παραδοσιακής κοινωνίας δεν είναι η μορφή της οικονομίας¹, αλλά η συνολική διαδικασία εξισορρόπησης των επιλογών (Rostow 1960, σ. 148-150).

Η προσέγγιση του Rostow έχει δεχτεί κριτική από θεωρητικούς, όπως ο Simon Kuznets, για τη γραμμική-μηχανιστική μέθοδο ανάλυσης της ανάπτυξης που ακολουθεί. Συγκεκριμένα, η κριτική εστιάζει στον χαρακτηρισμό της σειράς σταδίων συσσώρευσης κεφαλαίου, μέσω της αποταμίευσης και επανεπένδυσής του, ως προβλέψιμης. Επιπλέον, καθώς η θεωρία αδυνατεί να παρεισφρήσει στο υποεθνικό επίπεδο και δεν αποκαλύπτει την κινητήρια δύναμη της μετάβασης μεταξύ των σταδίων, φαίνεται να αρκείται στην απλή περιγραφή των συνθηκών κάθε σταδίου (Λαγός 2007, σ. 129, 132).

Εξάλλου δεν είναι υποχρεωτικό μια κοινωνία να διέλθει και από τα πέντε στάδια ή μπορεί να τα υπερβεί. Το σημαντικότερο όμως σημείο της κριτικής που του έχει ασκηθεί είναι ότι η προσέγγιση του δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες συνθήκες, κατά τις οποίες η οικονομία μιας χώρας δε ρυθμίζεται αποκλειστικά από την ίδια, αλλά και από μη κρατικούς δρώντες σε ένα περιβάλλον αλληλεξάρτησης, ανταγωνισμού και επανεμφάνισης προστατευτικών στοιχείων.

Αραγε, ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε σταδίου; Ανταποκρίνεται η θεωρία του Rostow στον ινδικό δρόμο για την ανάπτυξη; Αν ναι, σε ποιο στάδιο βρίσκεται η Ινδία σήμερα;

1.3 Η Θεωρία της Δομικής Ισχύος

Η βρετανίδα ακαδημαϊκός και στυλοβάτης του κλάδου της ΔΠΟ, Susan Strange, ανέπτυξε στο έργο της “*States and Markets*” τη θεωρία της δομικής ισχύος (“*Structural Power*”), υποστηρίζοντας πως το εγχείρημά της προσφέρεται για τη διατύπωση προτάσεων και όχι τελικών απαντήσεων (Strange 2004, σ. 365). Αναλυτές

¹ Όπως υποστήριξε ο Karl Marx.

όπως οι C.MAY, S.GUZZINI, M.DIAN και B.J.COHEN προβαίνουν σε μία αξιολογική αποτίμηση της εν λόγω θεωρίας επισημαίνοντας τη συμβολή και τις αδυναμίες της.

Εκτενέστερα, μέσω της εννοιολογικής οριοθέτησης της δομικής ισχύος, επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα “*Cui bono?*” (ποιος ωφελείται;), δηλαδή πώς χρησιμοποιείται από κρατικούς και μη δρώντες η ισχύς για τη διαμόρφωση της ΔΠΟ και το διαμοιρασμό των ευκαιριών-οφελών και των περιορισμών-κόστους σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον αποκρατικοποίησης και διάχυσης της εξουσίας. Η Strange ενσωματώνοντας τον ιστορικό χρόνο στη θεωρία της, πιστεύει πως κεντρικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις μεταξύ των δρώντων του διεθνούς συστήματος διαδραματίζουν οι αποκρυσταλλωμένες αξίες και θεμελιώδεις κανόνες κάθε κοινωνίας (May 1996, σ. 171-188). Ωστόσο, όσο αυξάνεται ο αριθμός των δρώντων που αλληλεπιδρούν, τόσο πιο δυσχερής και αναποτελεσματική καθίσταται η διαπραγμάτευση για την εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτών λύσεων, καθώς οι επίσημες αρχές αντικαθίστανται από άτυπες νόρμες και συμπεριφορές (Cohen 2016, σ. 124).

Για τη συγγραφέα η δομική ισχύς συνίσταται στην ικανότητα διαμόρφωσης των δομών (κύριων και δευτερευουσών), των πλαισίων, των συσχετισμών και των διαδράσεων εντός των οποίων διαπλάθεται η ΔΠΟ και σχηματίζεται η παγκόσμια ατζέντα (Guzzini 1993, σ. 456-457). Η ισχύς (“*Power*”) διαφέρει από την εξουσία (“*Authority*”²), διότι περιλαμβάνει το στοιχείο του εθελοντισμού ως προϊόν ασύμμετρων σχέσεων μεταξύ των δρώντων (May 1996, σ. 174). Επομένως, η δομική ισχύς αναφέρεται τόσο στην άδηλη δυνατότητα αξιοποίησης των ευκαιριών και περιορισμών του διεθνούς συστήματος, γεγονός που μετουσιώνεται στην ανάληψη συγκεκριμένων επιλογών από συγκεκριμένους δρώντες, όσο και στην άδηλη ικανότητα απεγκλωβισμού από πιέσεις (Dian 2016, σ. 149-150). Διαιρείται σε τέσσερις εξίσου σημαντικές κύριες δομές (Ασφάλεια, Παραγωγή, Οικονομία, Γνώση) και σε δευτερεύουσες (Μεταφορές, Ενέργεια, Εμπόριο, Πρόνοια). Οι δομές βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους και καθορίζουν το ειδικό βάρος και τις επιδόσεις των δρώντων στη διεθνή πολιτική ανάλογα με τον εκάστοτε διαφορετικό συνδυασμό χρήσης τους (May 1996, σ. 178-183). Η Strange θεωρεί πως οι αλλαγές

² Ο όρος “*Authority*” αναφέρεται στην κυριαρχία των μη κρατικών δρώντων, η οποία μετουσιώνεται ως επιβολή της θέλησής τους ακόμη και κατόπιν αντίστασης. Αντίθετα, ο όρος “*Power*” εξειδικεύεται στη δύναμη που το κράτος ασκεί, η οποία δεν πρέπει να λογίζεται ως προϊόν των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων (“*Relational Power*”). Τελικώς, η έννοια της εξουσίας είναι ευρεία και εκλαμβάνεται από τη συγγραφέα ως η ικανότητα επηρεασμού των παγκόσμιων αποτελεσμάτων που αφορούν τον τρόπο λειτουργίας του συστήματος (Strange 2004, σ. 43, 53-59).

στη φύση της δομικής ισχύος προκαλούνται από την αλληλόδραση τριών μεταβλητών, ήτοι της πολιτικής, της τεχνολογίας και της αγοράς και έχουν ως αποτέλεσμα την μετατόπιση της ισορροπίας των δυνάμεων στο διεθνές σύστημα (Strange 2004, σ. 335-341).

Όσον αφορά στις βασικές δομές η ασφάλεια ενσωματώνει την εξωτερική εξισορρόπηση του αντιπάλου, μέσω της ενίσχυσης της αποτρεπτικής ικανότητας των ενόπλων δυνάμεων (σκληρή ισχύς) και την εσωτερική εξισορρόπηση, μέσω της συμμετοχής σε διεθνή forum και της αξιοποίησης της πολυμερούς διπλωματίας (ήπια ισχύς). Για τη Strange ασφαλής είναι ο δρόμος που μπορεί να ελέγχει, να απειλεί ή να διατηρεί την ασφάλεια, γεγονός που εξαρτάται από την ισορροπία ισχύος και υπόκειται στην πίεση των άλλων τριών βασικών δομών (May 1996, σ. 178-179).

Η παραγωγή προσδιορίζει οτιδήποτε παράγει πλούτο σε μία οικονομία και απαντά σε ερωτήματα όπως: τι παράγεται; Με ποιες μεθόδους και υπό ποιους όρους; Από ποιον παράγεται; Οι μεταβολές στη παραγωγική διαδικασία που συντελούνται, παραδείγματος χάριν λόγω της παγκοσμιοποίησης και της προσβασιμότητας των επιχειρήσεων σε κεφάλαια και νέες τεχνολογίες, επιφέρουν αλλαγές και στη φύση του κράτους. Το τελευταίο χάνει τον πρωταρχικό του ρόλο στη λήψη αποφάσεων για τον τρόπο κατανομής των πόρων και των ωφελειών από την παραγωγή (Strange 2004, σ. 106-107).

Η οικονομία προϋποθέτει τη δημιουργία εμπιστοσύνης ως προς την ικανότητα ελέγχου ή παραγωγής κεφαλαίου και σταθεροποίησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Για παράδειγμα, η συχνή αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών (πληθωρισμός) θα προκαλούσε διαφυγή κεφαλαίων και ένα *“κύκλο αποστροφής ρίσκου”*, που μεταφράζεται ως φόβος των επιχειρηματιών να επενδύσουν σε μια οικονομία με μεταβαλλόμενα μακροοικονομικά μεγέθη. Από την άλλη πλευρά, η διατήρηση ισχυρού και σταθερού νομίσματος, του οποίου η συναλλαγματική ισοτιμία δεν υφίσταται συχνές διακυμάνσεις και χρησιμοποιείται ως μέσο για τις διεθνείς συναλλαγές, θα ενθάρρυνε τη προσέλκυση ΑΞΕ και την εισροή κεφαλαίων (May 1996, σ. 180-181). Η παγκοσμιοποίηση των χρηματοπιστωτικών αγορών³ ενισχύει τη κινητικότητα των κεφαλαίων και την ελευθερία των παγκόσμιων αγορών, διευκολύνοντας την άμεση πρόσβαση σε εξωτερική χρηματοδότηση για εταιρικούς και κρατικούς δρώντες και περιορίζοντας το κράτος στη ρύθμιση της εθνικής

³ Η αγορά χρήματος και κεφαλαίων θεωρείται η πιο ολοκληρωμένη ως προς τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησής της.

οικονομίας (Cohen 2016, σ. 122-123). Για την Strange η δομή αυτή αναδεικνύεται ως η σημαντικότερη, καθώς η ικανότητα ρύθμισης της ποσότητας του χρήματος είναι η βασική αιτία σύγκρουσης σε κάθε επίπεδο κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Επομένως, μια διαταραχή στη δομή της οικονομίας θα οδηγούσε σε διαταραχή και τις υπόλοιπες τρεις δομές (Strange 1998, σ. 7-22).

Τέλος, η γνώση εξειδικεύεται στην αποκλειστική παραγωγή και διακίνηση της πληροφορίας μέσω της διαχείρισης των μέσων όπου αυτή αποθηκεύεται και αναπαράγεται. Συγκεκριμένα, η συγγραφέας θεωρεί πως η γνώση είναι το αποτέλεσμα της δράσης, υποκινούμενης από τις διαχρονικές αξιακές προτιμήσεις μιας κοινωνίας και της δράσης, υποκινούμενης από τη πληροφόρηση. Από αυτές τις δύο δράσεις εξαρτάται η διαπραγματευτική ισχύς και παράγονται παγκόσμια δημόσια αγαθά (με θετική ή αρνητική χρησιμότητα για την ανθρωπότητα)⁴ (May 1996, σ. 182). Στη σύγχρονη εποχή η γνώση αποτελεί τη βασική πηγή ανταγωνισμού, καθώς οι ΤΠΕ έχουν αντικαταστήσει το κεφάλαιο ως κύρια προέλευση του πλούτου, συντελώντας στη λειτουργική διασύνδεση της οικονομίας της γνώσης με την κοινωνία της πληροφορίας (Strange 2004, σ. 185-199).

Από την ανωτέρω ανάλυση της θεωρίας γίνεται εύληπτο ότι η Susan Strange ανέδειξε το μη εδαφικό χαρακτήρα της ισχύος και το ρόλο των δομών στην ικανότητα επηρεασμού της ΔΠΟ, ερμηνεύοντας τις σχέσεις των κρατών ως όψεις της. Ωστόσο, έχει δεχτεί κριτική ως προς την εργαλειακή πρόσληψη της γνώσης και τη μη διάκριση της από την πληροφορία. Αυτό συμβαίνει, καθώς την ενδιαφέρει πρωτίστως η ισχύς που ασκείται μέσω της γνωσιακής δομής και όχι η γνώση καθαυτή. Επίσης, η συγγραφέας δεν αποκαλύπτει τη προέλευση των βασικών δομών, ούτε διασαφηνίζει αν η δομική ισχύς ασκείται σκόπιμα, δηλαδή αν πραγματοποιείται σκόπιμη μεταχείριση των συστημικών δομών για την άντληση πλεονεκτημάτων. Συνεπώς, δεν συγκεκριμενοποιεί τη κινητήρια δύναμη που ευθύνεται για τις μεταβολές στις βασικές δομές και επομένως στη φύση της κρατικής ισχύος (May 1996, σ. 184-185).

Τέλος, προτάσσοντας την αυθόρμητη-παθητική φύση της ισχύος (*“Power can be effectively exercised simply by being there”*) έρχεται σε αντίθεση με τη πραγματική

⁴ Ως παγκόσμια δημόσια αγαθά (*“ International Public Goods ”*) νοούνται εκείνα που η χρήση τους είναι καθολική, χωρίς δυνατότητα αποκλεισμού τρίτων. Επίσης, μια άλλη ιδιότητά τους συνιστά η μη συναγωνιστική κατανάλωση μεταξύ των οικονομικών μονάδων, αφού η κατανάλωση από μία οικονομική μονάδα δεν περιορίζει την ποσότητα που μπορεί να καταναλωθεί από μία άλλη. Τα παγκόσμια δημόσια αγαθά έχουν και υπερεθνική χρησιμότητα λόγω της χρήσης τους από το σύνολο των κρατών και των πληθυσμών τους και της διαθεσιμότητάς τους εντός και μεταξύ των γενεών (Morrissey κ. συν. 2002, σ. 31-39).

σημασία της ισχύος (“*Power*”), η οποία προέρχεται από το λατινικό ρήμα “*potere*” που δηλώνει την ικανότητα δράσης. Το ενεργητικό αυτό στοιχείο φανερώνει και μια ακόμη διάσταση της ισχύος που δεν επισημαίνεται από τη Strange. Συγκεκριμένα, η ισχύς δεν περιορίζεται στην ικανότητα επιρροής των άλλων (εξωτερική διάσταση) αλλά συνεπάγεται και την ικανότητα αυτόνομης άσκησης πολιτικής και μη υπαγωγής στη βούληση των άλλων για επηρεασμό (εσωτερική διάσταση). Είναι η εσωτερική διάσταση που επιτρέπει την εξωτερική δράση με τη διάχυση της δύναμης μεταξύ του κράτους και των αγορών να γίνεται αρχικά στον πυρήνα της κρατικής αυτονομίας και μετά στη σφαίρα της εξωτερικής επιρροής (Cohen 2016, σ. 117-119).

Μέσω της αντιπαράθεσης δύο αντίπαλων ιδεολογικών ρευμάτων, του φιλελευθερισμού και του κριτικού ρεαλισμού-νεορεαλισμού, επιχειρήθηκε η συγκρότηση ενός θεωρητικού οδηγού για την μετέπειτα ερμηνεία (βλ κεφάλαια 2,3) του ινδικού οικονομικού μοντέλου. Κύριο εύρημα του κεφαλαίου είναι πως και οι δύο θεωρίες ανταποκρίνονται στο αναπτυξιακό μοντέλο της Ινδίας, καλύπτοντας διαφορετικές χρονικές περιόδους η καθεμία, καθώς η ίδια η ινδική πορεία προς την ανάπτυξη συναρμύζει φιλελεύθερα, ρεαλιστικά και νεορεαλιστικά στοιχεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΣΤΑΔΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ WALT WHITMAN ROSTOW

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να διερευνήσει τη συνάφεια μεταξύ των πέντε σταδίων ανάπτυξης της θεωρίας του Rostow και της ινδικής αναπτυξιακής πορείας από τη γένεση του ινδικού πολιτισμού έως το 2010.

2.1 Πρώτο Στάδιο Ανάπτυξης: Παραδοσιακή Κοινωνία (2500π.Χ.-1600μ.Χ.)

Πρόκειται για μια κλειστή αγροτική κοινωνία με την πλειονότητα των πόρων της να κατευθύνεται στον πρωτογενή τομέα. Η παραγωγή είναι περιορισμένη λόγω της στασιμότητας της τεχνολογίας και των επιστημών και απασχολεί το 75% του εργατικού δυναμικού. Έντονες αυξομειώσεις παρουσιάζει το προσδόκιμο ζωής, λόγω των συχνών πολέμων και των επιδημιών. Ο σχηματισμός κεφαλαίου, οι παραγωγικές επενδύσεις και το ΑΕΠ διατηρούνται σε χαμηλό επίπεδο και οι κάτοχοι της γης ασκούν επίδραση στην πολιτική εξουσία. Συνολικά, η κοινωνία έχει ιεραρχική δομή χωρίς οριζόντια κοινωνική κινητικότητα με έντονο το ρόλο της οικογένειας και της φυλής. Η μοιρολατρική αίσθηση και η απουσία προόδου καθιστούν αναγκαία τη μετάβαση στο στάδιο των προϋποθέσεων για την απογείωση (Rostow 1960, σ. 4-18).

Ο Ινδικός πολιτισμός γεννήθηκε το 2500π.Χ. και διατηρήθηκε εν ζωή για πενήντα αιώνες. Η εξάπλωση του δεν οφειλόταν στον πόλεμο ή στη μαζική μετανάστευση αλλά είχε ειρηνικό χαρακτήρα, μέσω του εμπορίου με τους λαούς της Μεσογείου και της κεντρικής και νοτιανατολικής Ασίας, ενώ συνέβαλαν σε αυτή η διάδοση του ινδουισμού και του βουδισμού. Ο πολιτισμός του Ινδού εκτεινόταν σε περιοχές που αντιστοιχούν σήμερα στην Ινδία, το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές, τη Σρι Λάνκα, το Νεπάλ, το Μπουτάν και τις Μαλδίβες (βλ Παράρτημα Α). Με την παρακμή των μεγάλων πόλεων του Ινδού (1600π.Χ.) και την έλευση της Βεδικής περιόδου (1400π.Χ.) αναπτύχθηκαν, εκτός από τη γεωργία, η κτηνοτροφία και η υφαντουργία. Τα βοοειδή, τα οποία θεωρούνταν ιερά, αποτελούσαν την βασική πηγή πλούτου ενώ ο πληθυσμός διαιρούνταν σε κάστες.

Το 60π.Χ. γεννήθηκε ο βουδισμός και η αρχή της “ΑΧΙΜΣΑ”, δηλαδή της μη βίας σε ζωντανά πλάσματα. Κατά την κλασική και μετακλασική εποχή (320-600μ.Χ. και 600-1000μ.Χ.) εμφανίστηκαν περιφερειακά ανταγωνιστικά βασίλεια με τον βασιλιά να λαμβάνει το 1/6 της παραγωγής ως κεντρικός ρυθμιστής της οικονομίας και του

εμπορίου. Τον 1^ο μ.Χ. αιώνα ευδοκίμοιζε το εμπόριο ειδών πολυτελείας με τους λαούς της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, με συνέπεια κατά τη διάρκεια της αυτοκρατορίας των Μογγόλων (17^{ος} αιώνας), ο ινδικός πολιτισμός να εξελιχθεί στη μεγαλύτερη κατασκευαστική και οικονομική δύναμη. Η τάση αυτή αντιστράφηκε μόλις το 1815 με τη βιομηχανική επανάσταση και την μεταβολή των όρων του εμπορίου, με αποτέλεσμα η χώρα να καθίσταται εισαγωγέας μαζικών καταναλωτικών αγαθών. Η μετάβαση των κοινωνιών του ινδικού πολιτισμού στο επόμενο στάδιο υλοποιείται το 1600μ.Χ. με την ίδρυση των εταιριών ανατολικών Ινδιών και στη συνέχεια με τη διακυβέρνηση υπό το βρετανικό στέμμα (Trautman 2019, σ. 19-42, 43-66, 67-94, 95-116, 117-152, 221-240).

2.2 Δεύτερο Στάδιο Ανάπτυξης: Προϋποθέσεις για την Απογείωση (1600μ.Χ.-1947)

Η παραδοσιακή κοινωνία αρχίζει να αξιοποιεί τη σύγχρονη τεχνολογία για τη δημιουργία πλεονασμάτων στον αγροτικό τομέα, μέσω της εφαρμογής καινοτομικών πρακτικών στις τεχνικές παραγωγής και της ανάδυσης νέων μορφών επιχειρηματικότητας. Αναλυτικότερα, στο συγκεκριμένο στάδιο, ο αγροτικός τομέας καθίσταται απαραίτητος για τη τροφοδοσία του αυξανόμενου πληθυσμού και τη δημιουργία πλεονασμάτων, τα οποία στη συνέχεια χρησιμοποιούνται ως δανειοληπτικά κεφάλαια ("*Loanable Funds*") για τις επιχειρήσεις του ανερχόμενου βιομηχανικού τομέα. Μια άνοδος της παραγωγικότητας στον πρωτογενή τομέα θα οδηγήσει στην επέκταση των εγχώριων αγορών για επεξεργασμένα αγαθά, δίνοντας κίνητρο για περισσότερες επενδύσεις στο δευτερογενή τομέα. Ταυτόχρονα, αυξάνεται ο αριθμός των πιστοληπτικών ιδρυμάτων και οι επενδυτές εμφανίζουν διάθεση ανάληψης επιχειρηματικού ρίσκου και επανεπένδυσης των κερδών σε υπάρχοντες ή νέους βιομηχανικούς τομείς. Αυτό έχει ως συνέπεια οι παραγωγικές επενδύσεις να αγγίζουν το 10% του εθνικού εισοδήματος. Όμως ποιο είναι το πραγματικό κίνητρο για την ενθάρρυνση της αποταμίευσης και τη μετάβαση στο επόμενο στάδιο;

Για τον Rostow είναι το αίσθημα της ταπείνωσης που μία εξελιγμένη αποικιοκρατική δύναμη προκαλεί στην υπό τον έλεγχο της περιοχή. Σταδιακά αναδύεται ένα είδος αντιδραστικού εθνικισμού που υποστηρίζεται από τοπικούς συνασπισμούς με σκοπό τον εκμοντερνισμό και την εθνική ανεξαρτησία. Όταν η τελευταία πραγματοποιηθεί, η νέα πολιτική ηγεσία αρχίζει να επενδύει στην ανάπτυξη των αναγκαίων κοινωνικών υποδομών, με αποτέλεσμα να θεμελιώνεται ένα νέο

είδος ανταγωνισμού για τη διατήρηση ευνοϊκού εμπορικού ισοζυγίου και την εκμετάλλευση των τομέων, όπου η χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Πλέον η πρόοδος καθίσταται αποδεκτή κοινωνική αξία (Rostow 1960, σ. 5-7, 20-24, 26-28, 30, 109-111, 139).

Οι Βρετανικές εταιρίες ανατολικών Ινδιών κυριαρχούν στην ανατολική Ινδία για έναν αιώνα, εγκαθιδρύοντας τα μονοπωλιακά δικαιώματα τους σε συνεννόηση με τοπικούς ινδούς κυβερνήτες. Μετά από ανταρσίες (Vellore 1806, Meerut 1857), η Ινδία πέρασε το 1858 για έναν ακόμη αιώνα στη διακυβέρνηση της Βρετανίας. Σε όλο αυτό το διάστημα καταγράφηκαν ιστορικά χαμηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης. Ωστόσο, δημιουργήθηκαν τα πρώτα εκπαιδευτικά ιδρύματα και οι σημαντικότερες ινδικές βιομηχανικές εταιρίες (Aditya Birla Group 1857, Tata Iron and Steel Company 1907, Tata Motors 1945, Western India Palm Refine Oil 1945⁵), ενώ Ινδοί επιχειρηματίες προώθησαν την εκμηχάνιση της κλωστοϋφαντουργίας με την εισαγωγή αγγλικών μηχανών. Την ίδια στιγμή, ο γηγενής πληθυσμός εξοικειώθηκε με την ιδέα της λαϊκής κυριαρχίας και του εκμοντερνισμού που προβαλλόταν στη διακηρυκτική πολιτική της βρετανικής αποικιοκρατικής δύναμης, γεγονός που αποκρυσταλλώθηκε με θρησκευτικά και κοινωνικά κινήματα με στυλοβάτη τον Mahatma Gandhi και την αρχή της μη βίας (“*ΑΧΙΜΣΑ*”). Τελικά, η χώρα κέρδισε την ανεξαρτησία της το 1947 εγκαθιδρύοντας κοινοβουλευτική δημοκρατία (Trautman 2019, σ. 281-282, 289-290, 299-302, 308-312, 315, 317-318, 322-329).

2.3 Τρίτο Στάδιο Ανάπτυξης: Απογείωση (1947-1991)

Καταγράφεται σταθερή και θεσμοποιημένη ανάπτυξη, πλήρης εκμηχάνιση της γεωργίας, ενώ η παραγωγική επένδυση δύναται να υπερβεί το 10% του εθνικού εισοδήματος. Άλλα κριτήρια για τη μετάβαση στην απογείωση συνιστούν: η επέκταση ενός ή περισσότερων κατασκευαστικών τομέων και η εμπέδωση κοινωνικοπολιτικών θεσμών ικανών να εκμεταλλευτούν τις θετικές εξωτερικότητες των νέων επενδύσεων και να προσδώσουν στη μεγέθυνση διαρκή χαρακτήρα μέσω της διάθεσης των αποταμιεύσεων για νέες επενδύσεις.

⁵ <https://www.tata.com/business/tata-steel>,
<https://www.adityabirla.com/about-us/milestones>,
https://www.ndtv.com/business/stock/tata-motors-ltd_tatamotors/reports,
<https://www.wipro.com/about-us/>, ημερομηνία πρόσβασης 1 Απριλίου 2020

Κύριες μεταβλητές αποτελούν: τα δανειοληπτικά κεφάλαια για τις εισαγωγές κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, η διαχείριση του εξωτερικού χρέους και η ενίσχυση των βιομηχανικών κλάδων, οι επιχειρηματικές ελίτ, οι οποίες χαρακτηρίζονται από πίστη στην υλική πρόοδο και εκσυγχρονιστικό πνεύμα, και οι ηγετικοί κλάδοι. Οι τελευταίοι εξειδικεύονται βάσει του συγκριτικού πλεονεκτήματος της χώρας και εξαρτώνται από τις δυνάμεις της προσφοράς (παραγωγικό κόστος, επίπεδο τεχνολογίας) και της ζήτησης (εισόδημα, προτιμήσεις), συμπαρασύροντας στον εκμοντερνισμό και άλλους τομείς της οικονομίας. Σε αυτό το σημείο το κράτος έχει κεντρικό ρόλο, μέσω προσαρμοσμένων δημοσιονομικών και κοινωνικών πολιτικών, στη δημιουργία κινήτρων περαιτέρω αποταμίευσης και επένδυσης, ώστε εντός εξήντα ετών⁶ οι ηγετικοί κλάδοι να υποκαταστήσουν την ανάγκη για εισαγωγές, αξιοποιώντας ανεκμετάλλευτους έως τότε πόρους. Μόνο τότε η κοινωνία θα μπορέσει να εισέλθει στην ωριμότητα, η οποία δεν εξαντλείται σε όρους οικονομικής μεγέθυνσης αλλά και ποιοτικής εμβάθυνσης (Rostow 1960, σ. 7-14, 39, 46-50, 57).

Ο Rostow τοποθετεί την Ινδία, το 1952, στο στάδιο της απογείωσης παραθέτοντας: *“The Indian effort may well be remembered in economic history as the first take off defined ex ante in national product terms”* (Rostow 1960, σ. 9, 44-45). Το ανεξάρτητο ινδικό κράτος προσπαθεί να ανασυγκροτηθεί με το σχεδιασμό πενταετών προγραμμάτων κατά το πρότυπο της σοβιετικής ένωσης (Government of India-Ministry of Statistics and Programme Implementation 2015, σ. 1-13). Το πρώτο πενταετές (1951-1956) ξεπέρασε το στόχο του 2,1% ανάπτυξης αγγίζοντας το 3,6% (βλ Παράτημα Β). Έμφαση δόθηκε στο τομέα της ενέργειας και των μεταφορών και το 1954 ιδρύθηκε από το κράτος η Steel Authority of India για την παραγωγή ατσαλιού, με αρχική ονομασία Hindustan Steel Limited⁷.

Το δεύτερο πενταετές (1956-1961) αποσκοπούσε στην ενίσχυση της βαριάς βιομηχανίας για την επίτευξη αυτάρκειας (*“Swadeshi”*). Οι στρατηγικές βιομηχανίες αποτελούσαν ιδιοκτησία του κράτους και αναδείχθηκαν σε ηγετικούς κλάδους (βαμβάκι, υφάσματα, τσάι, γιούτα, μαλλί, ατσάλι, χαλκός), ενώ οι ιδιωτικές υπάγονταν σε ένα αυστηρό σύστημα αδειοδότησης για την ίδρυση και τη λειτουργία τους (*“License Raj”*). Επίσης, την συγκεκριμένη πενταετία συγκροτήθηκε το Tata

⁶ Τόσο περίπου διαρκεί η απογείωση σύμφωνα με τον συγγραφέα.

⁷ https://sail.co.in/background_history, ημερομηνία πρόσβασης 10 Απριλίου 2020.

Institute Fundamental Research για την προώθηση της έρευνας, ενώ καταγράφηκε ανάπτυξη 4,27%.

Η πενταετία που ακολουθεί, 1961-1966, αποδεικνύεται ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς τόσο οι συχνοί πόλεμοι (με την Κίνα 1964, και με το Πακιστάν 1965-66), όσο και η ξηρασία του 1965 και οι καταστροφικές βροχές των μουσώνων το 1966 (Virmani 2003, σ. 4), δεν επέτρεψαν την επίτευξη ανάπτυξης 5,6%, σύμφωνα με τον στόχο του τρίτου πενταετούς προγράμματος. Η ανάπτυξη περιορίστηκε στο 2,8% και το 1966 η πρωθυπουργός Indira Gandhi προέβη στην υποτίμηση της ρουπίας κατά 57% για την αύξηση των εξαγωγών και της ανταγωνιστικότητας. Το ίδιο έτος, συντελείται και η “Πράσινη Επανάσταση” με την εφαρμογή νέων καινοτόμων μεθόδων στη γεωργία (λιπάσματα, τρακτέρ, εντομοκτόνα) και την παραγωγή σπόρων υψηλών αποδόσεων. Η επανάσταση επέτρεψε το 1978 η Ινδία να γίνει καθαρός εξαγωγέας σιτηρών με παραγωγή μεγαλύτερη από 100 εκατομμύρια τόνους (Clark 2012, σ. 12302-12303).

Κατά το τέταρτο πενταετές (1969-1974), η Indira Gandhi εθνικοποίησε 14 ιδιωτικές τράπεζες και τα πιστοληπτικά ιδρύματα άρχισαν να εξαπλώνονται στις αγροτικές περιοχές αναδεικνύοντας την αξία της αποταμίευσης (Basu 2018, σ. 12). Τη δεκαετία του '70 συντελέστηκε και η “Άσπρη Επανάσταση”, η οποία λειτούργησε ως εφαλτήριο για της ανέλιξη της ινδικής γαλακτοβιομηχανίας. Όμως, η αναθέρμανση του πολέμου με το Πακιστάν (1971) και οι περιοριστικοί νόμοι εμπορικής και νομισματικής πολιτικής (“*Monopolies and Restrictive Trade Practice Act*” 1969, “*Foreign Exchange Regulation Act*” 1973) (Virmani 2003, σ. 4-5), αποθάρρυναν την ανάπτυξη του ΑΕΠ (3,3% σε σύγκριση με τον στόχο του 5,6%) και οδήγησαν στην αποχώρηση της Coca-Cola και της IBM (Kleinfield 1977) από τη χώρα⁸.

Το διάστημα 1974-1979 τίθεται σε εφαρμογή το πέμπτο πενταετές που αποσκοπούσε στην μείωση της φτώχειας και της ανεργίας, στην απόδοση δικαιοσύνης και στην επίτευξη αυτάρκειας. Μετά την κήρυξη της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης (1975-1977), η νέα κυβέρνηση του Morarji Desai εφάρμοσε πολιτικές ήπιου οικονομικού φιλελευθερισμού και η ανάπτυξη κυμάνθηκε στο 4,9% .

⁸ <https://www.coca-colaindia.com/stories/faq-history> , ημερομηνία πρόσβασης 30 Μαρτίου 2020.

Ο θετικός ρυθμός διατηρήθηκε και στο έκτο πενταετές πρόγραμμα (1980-1985) με ανάπτυξη 5,5%⁹, ενώ, για πρώτη φορά εισήχθη ένα πρόγραμμα ελέγχου της πληθυσμιακής αύξησης (*“Family Planning”*) (βλ Παράρτημα Γ). Τέλος, η προοδευτική φιλελευθεροποίηση της οικονομίας συνεχίστηκε υπό την πρωθυπουργία του Rajiv Gandhi και κατά την έβδομη πενταετία (1985-1990) με συνολική ανάπτυξη 5,66%. Αυτή την περίοδο μειώθηκαν οι ποσοστά στις εισαγωγές, εξαιρέθηκαν οι βιομηχανίες από το σύστημα αδειών (εκτός μιας αρνητικής λίστας 26 βιομηχανιών) και τέθηκαν σε ισχύ προγράμματα καταπολέμησης της διατροφικής ανασφάλειας, της ανεργίας και της χαμηλής παραγωγικότητας (*“Food, work & productivity”*). Η πλήρης φιλελευθεροποίηση της οικονομίας συντελέστηκε εντέλει το 1991 μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, του κυριότερου εμπορικού εταίρου και προμηθευτή, σε χαμηλό κόστος πετρελαίου της χώρας και τον πόλεμο του κόλπου με τον οποίο διεκόπη η είσπραξη ξένου συναλλάγματος, μέσω των εμβασμάτων των ινδών εργατών στις χώρες του κόλπου (Basu 2018, σ. 10-11). Έτσι, η Ινδία οδηγήθηκε το 1991 σε κρίση στο Ισοζύγιο Πληρωμών (BoP Crisis), η οποία, ωστόσο, αναδείχθηκε μετέπειτα σε κινητήριο μοχλό για την οικονομική και θεσμική της ωρίμανση.

2.4 Τέταρτο Στάδιο Ανάπτυξης: Ωριμότητα (1991-2010)

Ο εκμοντερνισμός ωφελεί το σύνολο του πληθυσμού και οι παραγωγικές επενδύσεις ανέρχονται στο 20% του εθνικού εισοδήματος, επιτρέποντας στο κεφαλαιακό απόθεμα να υπερβεί τον ρυθμό πληθυσμιακής αύξησης. Το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού ζει στις πόλεις και μόνο 20% απασχολείται στην ύπαιθρο. Το μορφωτικό και βιοτικό επίπεδο έχει βελτιωθεί και ο κατασκευαστικός τομέας μετατοπίζεται στην παραγωγή διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Η μεγαλύτερη αλλαγή συντελείται στα παραγωγικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού με ένα νέο είδος προσωπικού (*“White Collar Workers”*) με υψηλή μόρφωση που απασχολείται στον γραφειοκρατικό μηχανισμό. Τα κατά κεφαλήν εισόδημα αρχίζει να αυξάνεται, διευρύνοντας τις καταναλωτικές και παραγωγικές απαιτήσεις και για πρώτη φορά αναλογίζονται οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις της εκβιομηχάνισης και η ανάγκη εφαρμογής κοινωνικής πολιτικής από το *“Κράτος Πρόνοιας”* (Rostow 1960, σ. 9-11, 62, 71).

⁹ Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η οικονομική μεγέθυνση δεν ενέχει κινδύνους για τη συνολική ευημερία όπως έγινε έκδηλο με το βιομηχανικό ατύχημα του 1984 γνωστού και ως *“Bhopal Gas Tragedy”*.

Μεταξύ του 2000 και του 2010 ο Rostow εκτιμά πως η Ινδία και η Κίνα θα περάσουν στο τέταρτο στάδιο (βλ Παράτημα Δ). Μάλιστα κάνει ιδιαίτερη αναφορά στον δημοκρατικό χαρακτήρα της χώρας ως σταθεροποιητικό παράγοντα της οικονομικής προόδου. Αμέσως μετά την κρίση στο ισοζύγιο πληρωμών το 1991 και την προσφυγή στο ΔΝΤ, ο υπουργός οικονομικών Manmohan Singh διακήρυξε την αντικατάσταση του συστήματος αδειοδότησης ¹⁰ με ένα σύστημα εμπορεύσιμων δικαιωμάτων εισαγωγών (*“Tradable Import Entitlements System”*) (Sen 2020). Επίσης, το διπλό σύστημα συναλλαγματικής ισοτιμίας ενσωματώθηκε το 1993 σε ένα σύστημα σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας καθορισμένης από την αγορά, με το εθνικό νόμισμα να υποτιμάται αρχικά κατά 9% και μετά από δύο ημέρες κατά 11%.

Στον τομέα της ασφάλισης (*“Insurance Regulatory and Development Authority Act”* 1999) και των τηλεπικοινωνιών (*“New Telecom Policy”* 1999) εξασφαλίστηκε η συμμετοχή ιδιωτών επενδυτών με πρόσβαση έως και 100% σε υπηρεσίες, όπως το ηλεκτρονικό εμπόριο ή οι ΤΠΕ. Το Electricity Bill του 2003 επέτρεψε τη μικτή συμμετοχή του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα στη παραγωγή, μεταφορά και διανομή της ηλεκτρικής ενέργειας (Panagariya 2020).

Τέλος, μεταρρυθμίσεις έλαβαν χώρα και στον τραπεζικό τομέα προκειμένου να πληροί τα κριτήρια της Βασιλείας I και να βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα του. Έτσι, το 1995 προβλέφθηκε ένα νέο σύστημα επίβλεψης και ένα συμβούλιο επίβλεψης για την αξιολόγηση της λειτουργίας των τραπεζών βάσει του συστήματος CAMELS. Επιπρόσθετα, ενισχύθηκαν οι ηλεκτρονικές τραπεζικές συναλλαγές (Electronic Banking) και το 1997 υπογράφηκε η Financial Services Agreement με την οποία επιτράπη η εγκατάσταση 12 ξένων τραπεζικών υποκαταστημάτων ανά έτος (Ahluwalia 2020).

Στο ίδιο πνεύμα μεταρρυθμίσεων κινήθηκε και το όγδοο πενταετές (1992-1997) με πρωτοφανή συνολική ανάπτυξη της τάξεως του 6,5%. Στο πλαίσιο του πενταετούς προγράμματος επιχειρήθηκε η εμβάθυνση του εκδημοκρατισμού με τη λειτουργία των *“Panchayatra”*, δηλαδή των τοπικών κυβερνήσεων καθενός από τα 28 κράτη της χώρας (Government of India-Planning Commission 1992, σ. 1-10, 17, 37). Λόγω της ασιατικής κρίσης (1997) και της εκτεταμένης ξηρασίας, ο στόχος του ένατου πενταετούς (1997-2002) για ανάπτυξη 6,5% δεν ευοδώθηκε και η ανάπτυξη κινήθηκε

¹⁰ Το σύστημα στηριζόταν σε περιοριστικούς για τις εισαγωγές και τις βιομηχανίες νόμους όπως: *“Industries Development and Regulation Act”* 1951, *“Industrial Policy Resolution”* 1956, *“Monopolies and Restrictive Practice Act”* 1970.

στο 5,6%. Αξίζει να σημειωθεί πως η ανάπτυξη δεν επλήγη σημαντικά από την περιφερειακή κρίση σε σύγκριση με επιπτώσεις που είχε η τελευταία στον τραπεζικό τομέα των εταιρών της Ινδίας στην ανατολική Ασία. Στο δέκατο πενταετές σχεδιάστηκαν τα προγράμματα ειδικής δράσης (“*Special Action Plans*”) για θέματα κοινωνικής πολιτικής και προβλέφθηκε η προστασία των κοινωνικά περιθωριοποιημένων καστών (“*Delit*”) και η προώθηση νέων αναπτυξιακών και ερευνητικών προγραμμάτων (“*Research and Development Projects*”) (Government of India-Planning Commission 2001, σ. 1-10, 36-40).

Η επόμενη πενταετία (2002-2007) χαρακτηρίζεται από σημαντικές εξελίξεις στο πεδίο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με ανάπτυξη πολύ κοντά στον στόχο του 8% (7,6%) το 2005 θεσμοθετήθηκε το δικαίωμα στην πληροφόρηση και τη διαφάνεια και το 2006 το “*Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme*” για παροχή 100 ημερών εγγυημένου ημερομισθίου σε νοικοκυριά που τα ενήλικα μέλη τους απασχολούνται με εθελοντική χειρονακτική εργασία. Στην εξωτερική πολιτική άρχισε να αποδίδει καρπούς η “*Look East Policy*” για τη σύσφιξη των σχέσεων με τις χώρες της νότιας και νοτιανατολικής Ασίας (επισκέψεις στην Μαλαισία και τη Σιγκαπούρη, πρόσκληση στη σύνοδο των χωρών της ανατολικής Ασίας το 2005 και υπογραφή CECA με τη Σιγκαπούρη) (Mukherji 2014, σ. 87-88, 123-126, 140).

Κατά την τελευταία διετία ο βιομηχανικός τομέας ενισχύθηκε με την εξαγορά ξένων επιχειρήσεων και εγκαταστάθηκε η πρώτη Start-Up ονόματι Flipkart¹¹.

Το εντέκατο πενταετές πρόγραμμα (2007-2012) με σύνθημα “*Towards faster and more inclusive growth*” εστίασε στον τριτογενή τομέα και ειδικότερα στην εκπαίδευση και στις νέες τεχνολογίες (IT και Software Sector). Σταθμό στη διάρκεια των πέντε ετών αποτέλεσε το 2009 με τη θεσμοθέτηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και την απαγόρευση της παιδικής εργασίας. Μάλιστα, το ανώτατο δικαστήριο συνέδεσε το δικαίωμα στην εκπαίδευση με το θεμελιώδες δικαίωμα στη ζωή (Mukherji 2014, σ. 135-137). Η ανάπτυξη ανήλθε στο 8,03% με τον τριτογενή τομέα να καταλαμβάνει το 57% του ΑΕΠ (βλ Παράρτημα Δ).

Ωστόσο, ο ρυθμός ανάπτυξης άρχισε σταδιακά να υποχωρεί λόγω της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 και της κρίσης χρέους του 2011. Οι μακροοικονομικές ανισοροπίες που επέφερε η τελευταία θα αντιμετωπίζονταν σύμφωνα με τους στόχους του δωδέκατου πενταετούς (2012-2017) μέσω της

¹¹ <https://stories.flipkart.com/10-years-timeline-milestones/> , ημερομηνία πρόσβασης 11 Απριλίου 2020.

προσέλκυσης ιδιωτικών επενδύσεων σε έργα υποδομών και της αύξησης των δημόσιων εσόδων με την εφαρμογή ενός έμμεσου φόρου αγαθών και υπηρεσιών με απώτερο σκοπό την επίτευξη ανάπτυξης της τάξεως του 8% του ΑΕΠ. Παρά την οικονομική και θεσμική ωρίμανση της χώρας, διαχρονικά δομικά προβλήματα¹² αποτρέπουν τη μετάβαση στο στάδιο της μαζικής κατανάλωσης, το οποίο δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες συνθήκες. Για αυτό θα υιοθετήσουμε για τη δεκαετία 2010-2020 τη προσέγγιση της Susan Strange περί Δομικής Ισχύος (*“Structural Power”*), προκειμένου να φωτίσουμε τις πολιτικές επιλογές και την οικονομική πορεία της χώρας.

2.5 Πέμπτο Στάδιο Ανάπτυξης: Μαζική Κατανάλωση

Στο τελευταίο στάδιο συντελείται μετατόπιση από τις ανάγκες της προσφοράς-παραγωγής σε εκείνες της ζήτησης-κατανάλωσης. Η τελευταία αφορά διαρκή καταναλωτικά αγαθά (τηλεόραση, ράδιο, ψυγεία, αυτοκίνητα) και υπηρεσίες. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ βαίνει σε ανοδική πορεία και ο πληθυσμός απολαμβάνει τις κρατικές πρόνοιες. Ωστόσο, το ενδιαφέρον στρέφεται σε άυλες αξίες (ηθική, ισότητα, τέχνη, πολιτισμός) και σε ζητήματα ποιότητας ζωής, ενώ εκδηλώνεται με κοινωνικές διαμαρτυρίες υπέρ της αυτοπραγμάτωσης και προσωπικής ολοκλήρωσης. Παρατηρείται, συνεπώς, αποδοκιμασία των υλικών αξιών της μεταβιομηχανικής κοινωνίας, η οποία χαρακτηρίζεται ως αιτία της πλήξης και της πνευματικής ανίας του σύγχρονου ανθρώπου (Rostow 1960, σ. 15, 73-74). Σε αυτό το στάδιο οι κοινωνίες είναι πλουραλιστικές, ενώ βασίζονται στην παραγωγή υπηρεσιών και στη διαχείριση της γνώσης ως πρωταρχικές πηγές πλούτου.

Βασικό συμπέρασμα του κεφαλαίου αποτελεί το γεγονός ότι η ινδική αναπτυξιακή κατεύθυνση ακολούθησε τη προσέγγιση του Rostow έως το στάδιο της ωριμότητας (2010), καθώς το τελευταίο στάδιο της μαζικής κατανάλωσης δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες συνθήκες και κατά επέκταση δεν μπορεί να εξηγήσει τις μετέπειτα δημοσιονομικές, εμπορικές και κοινωνικοπολιτικές επιλογές της χώρας.

¹² Αξιοσημείωτες αδυναμίες συνιστούν: η μη ισόρροπη περιφερειακή ανάπτυξη με κάποιες περιφέρειες ιδιαίτερα αναπτυγμένες (Kerala, Punjab, Maharashtra) και άλλες πιο φτωχές (Uttar Pradesh, Bihar, Madhya Pradesh), η εκτεταμένη φτώχεια και διαφθορά, οι άκαμπτοι εργατικοί νόμοι, τα γραφειοκρατικά εμπόδια και ο μη ικανοποιητικός αριθμός υποδομών, ιδίως στις αγροτικές περιοχές, γεγονός που διευρύνει το χάσμα αστικών-αγροτικών πληθυσμών (Agora 2009, σ.132-136).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ SUSAN STRANGE ΩΣ ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΙΝΔΙΑΣ

Το κεφάλαιο αποσκοπεί στη παρουσίαση των τεσσάρων βασικών δομών που συνθέτουν τη θεωρία της δομικής ισχύος, ως κατεξοχήν κατάλληλων για την βολιδοσκόπηση των αποφάσεων των ινδικών πολιτικών ελίτ στους τομείς της ασφάλειας, της εμπορικής και νομισματικής πολιτικής και της γνώσης.

3.1 Πρώτη Δομή: Ασφάλεια

Η ασφάλεια είναι μία έννοια πολυδιάστατη, η οποία από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν περιορίζεται στη προστασία των πολιτών ενός κράτους από στρατιωτικές απειλές για τη διαφύλαξη του σκληρού πυρήνα της εθνικής κυριαρχίας (παραδοσιακή έννοια ασφάλειας με όρους σκληρής ισχύος), αλλά εμβαθύνει και διευρύνεται στην προστασία των ανθρώπων από φυσικές και μη καταστροφές. Την πρωτοκαθεδρία της ανθρώπινης ασφάλειας επιβεβαίωσε η έκθεση του προγράμματος του ΟΗΕ για την ανθρώπινη ανάπτυξη το 1994. Θερμός υποστηρικτής του νέου είδους ασφάλειας ήταν και ο Ινδός οικονομολόγος Amartya Sen, ο οποίος προέτασσε την ελευθερία των ατόμων από κάθε μορφή ανέχειας (Acharya 2013, σ. 660-665).

Η δημοκρατία της Ινδίας διαθέτει το δεύτερο μεγαλύτερο στρατό παγκοσμίως και διαχρονικά δαπανά σημαντικό μέρος του ετήσιου προϋπολογισμού της (2,5%-3% του ΑΕΠ) στην άμυνα (Stockholm International Peace Research Institute 2020). Πρόκειται επίσης για μία ηπειρωτική και ναυτική δύναμη, βρισκόμενη σε στρατηγική γεωπολιτική θέση, καθώς ελέγχει τα στενά του Hormuz ανάμεσα στον περσικό κόλπο και τον κόλπο του Ομάν και τα στενά της Malacca. Από τα στενά διέρχεται περίπου το 50% του θαλάσσιου εμπορίου και το μεγαλύτερο μέρος των ενεργειακών προμηθειών από τη Μέση Ανατολή. Κομβικής σημασίας για την οικονομική και ενεργειακή βιωσιμότητα της χώρας θεωρείται και ο ινδικός ωκεανός, ο οποίος προσέλκυσε το ενδιαφέρον της Ινδίας ιδίως μετά την κατασκευή και τον έλεγχο του λιμανιού στη πόλη Gwadar του Πακιστάν από την Κίνα (Narayanan 2015, σ. 114-115).

Σε μία προσπάθεια αντιμετώπισης των παραδοσιακών και νέων απειλών η Ινδία επιχειρεί τον εκσυγχρονισμό και την εγχώρια παραγωγή των εξοπλιστικών της συστημάτων για την επίτευξη αυτάρκειας στις ένοπλες δυνάμεις, βασικός στόχος των οποίων είναι η διαφύλαξη της εθνικής και παγκόσμιας ειρήνης και ασφάλειας. Στα

πλαίσια της τελευταίας στόχευσης η χώρα έχει πλούσια συμβολή στις ειρηνευτικές επιχειρήσεις του ΟΗΕ και παρέχει ανθρωπιστική βοήθεια σε πληγείσες από φυσικές καταστροφές χώρες. Συνεπώς, σε ένα πολυπολικό και ασταθές διεθνές σύστημα, η Ινδία μένοντας πιστή στα δημοκρατικά ιδεώδη καλείται να συμβάλει στη διατήρηση της περιφερειακής και διεθνούς ειρήνης, τόσο μέσω της εσωτερικής εξισορρόπησης (αποτρεπτική ισχύς ενόπλων δυνάμεων) όσο και μέσω της εξωτερικής εξισορρόπησης (πολυμερής διπλωματία).

Ως προς την αποτρεπτική ισχύ, η Ινδία είναι η δεύτερη μεγαλύτερη εισαγωγέας αμυντικού εξοπλισμού. Κύριους προμηθευτές συνιστούν οι ΗΠΑ (Gas turbine, ASW aircraft, Turboprop, Combat helicopter, Guided bomb, Turbofan, Anti-ship MI/SSM, Anti-tank missile, Air search radar), η Ρωσία (Anti-tank missile, FGA aircraft, ASW MRL, Anti-tank missile, Light helicopter, Portable SAM, Fire control radar, Nuclear submarine, Diesel engine), το Ισραήλ (Naval SAM system, Combat ac radar, BVRAAM, Guided bomb, Aircraft EO system) και η Γαλλία (Anti-tank missile, Diesel engine, FGA aircraft, Turboshaft, Anti-ship missile)¹³.

Μάλιστα από το 2010, στα πλαίσια των στόχων της πρωτοβουλίας “*Make in India*”, η Ινδία προχώρησε σε εξαγωγές αμυντικών εξοπλισμών σε πλήθος χωρών. Επιπλέον, διαθέτει δύο αμυντικούς διαδρόμους στα κράτη Uttar Pradesh και Tamil Nadu και μία αεροναυτική βάση εκτός της επικράτειας στην πόλη Farkhor στο Τατζικιστάν¹⁴. Έχει επικυρώσει τις συμβάσεις για την απαγόρευση της χρήσης και διάδοσης των βιολογικών και χημικών όπλων, όμως διατηρεί χερσαία και θαλάσσια πυρηνικά βαλλιστικά συστήματα και έχει προβεί σε πυρηνικές δοκιμές. Ωστόσο, η ινδική φιλοσοφία γύρω από τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας εξειδικεύεται στο δόγμα της μη πρώτης χρήσεως (“*No first use policy*”) και της ελάχιστης αποτροπής.

Σε επίπεδο εξωτερικής εξισορρόπησης η Ινδία μέσω της “*Look East-Act East Policy*” έχει προβεί στη σύσφιξη των διπλωματικών της σχέσεων όχι μόνο με χώρες της νότιας και νοτιανατολικής Ασίας αλλά και με παραδοσιακούς της συμμάχους. Σαφέστερα, το 2016 η χώρα αναγνωρίστηκε ως “*Major Defense Partner*” των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες τάσσονται υπέρ μια ανοικτής και ελεύθερης συνεργασίας (“*Free and Open Indo-Pacific Partnership*”) σε τομείς όπως η

¹³ http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/trade_register.php , ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

¹⁴ <https://www.makeinindia.com/sector/defence-manufacturing> , ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

πυρηνική ενέργεια, η άμυνα και η καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Μεταξύ άλλων οι δύο χώρες διεξάγουν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις (Yudh Abhyas, Vajra Rahar, Tarkash, Tiger Triumph) (Government of India -Ministry of External Affairs 2020ε, σ. 1-7).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι σχέσεις με τη Ρωσία υπό το καθεστώς της “*Privileged Strategic Partnership*”. Το 2004 οι δυο χώρες σύνησαν συμφωνία για συνεργασία στην προώθηση ειρηνικών χρήσεων της ατομικής ενέργειας και στην κατασκευή ενός πυρηνικού εργοστασίου στη πόλη Kudankulam. Επιπλέον, υλοποιούν κοινές στρατιωτικές και ναυτικές ασκήσεις (Indra, Indra Navy) (Government of India -Ministry of External Affairs 2020γ, σ. 7-8, 13).

Το 2008 η Γαλλία και η Ινδία αποφάσισαν να συνεργαστούν σε θέματα πυρηνικής ενέργειας. Η συστράτευση τους εμπλουτίστηκε με κοινές ασκήσεις (Shakti, Varuna, Garuda) και αναβαθμίστηκε μέσω της διεθνούς συμμαχίας για την ηλιακή ενέργεια (“*International Solar Alliance*”) (Government of India -Ministry of External Affairs 2020β, σ. 1-5).

Ως προς την Ιαπωνία, η “*Special Strategic Partnership*” αναβαθμίστηκε το 2019 σε “*Global Partnership*”. Μάλιστα, σε αντιστάθμιση της αυξανόμενης επιρροής της Κίνας στην ευρύτερη περιφέρεια, η Ιαπωνία και η Ινδία (Government of India - Ministry of External Affairs 2020α, σ. 1-6) συνεργάζονται μέσω κοινών ασκήσεων (Malabar, Explosive Disposal Ordinance Exercise, Dharma Guardian). Στρατηγικός εταίρος της Ινδίας στη νότια Ασία αποτελεί η Σιγκαπούρη. Το 2003 οι δύο εταίροι σύνησαν συμφωνία για συνεργασία στον τομέα της ασφάλειας, η οποία λαμβάνει χώρα και στο πλαίσιο πολυμερών forum (IONS, EAS, IORA, ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus). Οι κοινές ναυτικές ασκήσεις (SIMBEX, SITMEX, MILAN) αυξάνουν τη παρουσία της Ινδίας στη θάλασσα Andaman και παρέχουν πρόσβαση στη νότια σινική θάλασσα (Government of India -Ministry of External Affairs 2020δ, σ. 1-8).

Τέλος, σε ανταπόκριση στους στόχους της “*Look East-Act East Policy*” η Ινδία διεξάγει ασκήσεις με χώρες της νότιας Ασίας (Μπαγκλαντές-Sampriti, Νεπάλ-Surya, Kiran, Σρι Λάνκα-Slinex, Μαλδίβες-Ekuverin), της κεντρικής Ασίας (Μογγολία-Nomadic Elephant, Κιργιστάν-Kanjar), της ανατολικής Ασίας (Ομάν-AI Nagh, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα-Dessert Eagle) και της νοτιανατολικής Ασίας

(Ινδονησία-Garuda Shakti, Ταϊλάνδη-Maitree, Βιετνάμ-Vinbax, Μυανμάρ-Imbax)¹⁵ και παρέχει σημαντική ανθρωπιστική βοήθεια.

Μία εκ των διαχρονικών απειλών για τη χώρα είναι οι εδαφικές διαφορές με την Κίνα και το Πακιστάν (βλ Παράρτημα Ε). Όσον αφορά στην Κίνα από το 1956 επιδίωκε συνένωση των νοτιανατολικών περιοχών της με το Θιβέτ, το οποίο είχε καταλάβει το 1950. Τα επίσημα σύνορα της Ινδίας με το Θιβέτ καθορίστηκαν από τους βρετανούς αποικιοκράτες, χωρίς ποτέ να αναγνωριστούν από την Κίνα. Το 1962, κατά την κρίση των πυραύλων της Κούβας, ο ηγέτης της κομμουνιστικής κυβέρνησης της Κίνας Mao Zedong προέβη σε επίθεση στα Ιμαλάια και μόλις το 1993 οι δυο χώρες υπέγραψαν συμφωνία για τη διατήρηση της ειρήνης και υιοθέτησαν τη γραμμή αποτελεσματικού ελέγχου ("*Line of Actual Control*"). Αναφορικά με το Πακιστάν οι περιοχές βορειοανατολικά της Ινδίας Kashmir και Jammu ήταν η αιτία των χρόνιων αγμιμαχιών (1947, 1965, 1971, 1999) με τους δύο γείτονες να διατηρούν εχθρικές σχέσεις έως και σήμερα (Kondapalli 2015, σ. 89-95).

Έχοντας επίγνωση των κοινών τους συμφερόντων στην ασιατική ήπειρο και των αμοιβαίων επιφυλάξεων ως προς το δυνητικό ρόλο της Ινδίας για την εθνική τους ασφάλεια, η Κίνα και το Πακιστάν διατηρούν μια σταθερή σχέση φιλίας που χρονολογείται από το 1963. Εκτός από τις κοινές στρατιωτικές ασκήσεις η Κίνα είναι προμηθευτής αμυντικών εξοπλισμών και χτηματοδότης έργων υποδομών στο Πακιστάν, όπως το εργοστάσιο πυρηνικής ενέργειας στην περιοχή Chashma, ο αυτοκινητόδρομος Karakoram που ενώνει τις επαρχίες Punjab, Khyber Pakhtunkhwa Gilgit-Baltistan με την πόλη Xinjiang Uyghur της Κίνας και το λιμάνι στη πόλη Gwadar. Το τελευταίο χαίρει ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας για την Κίνα, αφού βρίσκεται κοντά στα στενά του Hormuz και παρέχει στην Κίνα πρόσβαση στην αραβική θάλασσα και εποπτεία των ενεργειακών διαδρομών προς την ανατολική Ασία (Mahesar κ. συν. 2016, σ. 16-21).

Ως αντίδραση στη στρατηγική της Κίνας ("*String of Pearls*") για ενίσχυση της ναυτικής παρουσίας της σε περιοχές γύρω από τον Ινδικό ωκεανό, η Ινδία προσπαθεί να εκσυγχρονίσει τον αμυντικό της εξοπλισμό και να συνεργαστεί διμερώς και πολυμερώς (στα πλαίσια των IONS, IORA, BIMSTEC, EAS, SAARC) για τη μείωση της κινεζικής επιρροής στην στη νότια και νοτιοανατολική Ασία.

¹⁵<https://wordpandit.com/list-joint-defence-exercises-india-different-countries/>, ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

Η τρομοκρατία και η κλιματική αλλαγή δε θεωρούνται νέες προκλήσεις για την Ινδία. Ωστόσο, τοποθετούνται στις σύγχρονες απειλές λόγω της ταχύτητας, της βιαιότητας και του μεγέθους της μεταβολής τους.

Το δυναμικό χαρακτήρα της τρομοκρατίας καταδεικνύει και η αδυναμία εξεύρεσης ενός καθολικά αποδεκτού ορισμού. Σε γενικές γραμμές αναφέρεται στη χρήση βίας από μη κρατικούς δρώντες συνήθως κατά του άμαχου πληθυσμού ή συγκεκριμένων στόχων με τελικό σκοπό την επίτευξη πολιτικής αλλαγής. Οι τρομοκράτες διαίρουνται σε αριστερούς, εθνικιστές-αυτονομιστές και θρησκευτικούς. Ωστόσο, το κίνητρο των τρομοκρατικών οργανώσεων δεν καθίσταται πάντα σαφές ή συνδυάζει διαφορετικές ιδεολογίες. Η ιρανική επανάσταση σηματοδότησε την ανάδυση της διεθνικής τρομοκρατίας, η οποία μετουσιώθηκε σε μετανεωτερική-υπερεθνική μετά την επίθεση στους δίδυμους πύργους. Η παγκοσμιοποίηση και η εξέλιξη της τεχνολογίας συνέβαλαν στη διάδοση των τρομοκρατικών ιδεών και διευκόλυναν τη στρατολόγηση νέων μελών (Kiras 2013, σ. 505-520).

Στην Ινδία καταγράφονται επισήμως σύμφωνα με το “South Asia Terrorism Portal”, 79 τρομοκρατικές-εξτρεμιστικές οργανώσεις και 107 μη ενεργές¹⁶ (βλ Παραρτήματα ΣΤ, Ζ). Το ισχύον νομικό πλαίσιο βασίζεται στα “*Unlawful Activities Prevention Act*” 1967, “*Code of Criminal Procedure*” 1973 και “*National Investigation Agency Act*” 2009. Οι λόγοι που κινητοποιούν μεγάλο αριθμό παρακρατικών οργανώσεων στη χώρα είναι πολυπαραγοντικοί. Για παράδειγμα, ιδεολογικοί λόγοι κινητοποιούν την αριστερή τρομοκρατική οργάνωση CPI Maoist, που θεωρείται μια από τις φονικότερες οργανώσεις με θύλακες σε 156 περιοχές σε 13 κράτη της χώρας και σκοπό την εγκαθίδρυση σοσιαλιστικής δημοκρατίας μέσω του αγώνα κατά του ιμπεριαλισμού. Εθνικοφυλετικοί λόγοι συντρέχουν για την εξτρεμιστική δράση της ULFA με στόχο την οικοδόμηση του ανεξάρτητου κράτους του Khalistan. Τέλος, θρησκευτικά αίτια υποδαυλίζουν τη δράση των HuM και LeT με στόχευση τον εξισλαμισμό των περιοχών Kashmir και Jammu και την προσάρτησή τους στο Πακιστάν (Roy 2014, σ. 207-209).

Από την άλλη πλευρά, η κλιματική αλλαγή συνιστά ένα παγκόσμιο επιβλαβές δημόσιο αγαθό που χρήζει αντιμετώπισης από τη παγκόσμια κοινότητα και ιδιαίτερα από τις χώρες της Ασίας (Ινδία, Πακιστάν, Αφγανιστάν, Μπαγκλαντές, Κίνα) που παράγουν τους περισσότερους ρύπους (βλ Παράρτημα Ε). Ειδικότερα, η Ινδία

¹⁶ <https://www.satp.org/terrorist-groups/india>, ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

κατέλαβε την πέμπτη θέση για το 2018 στον δείκτη κλιματικού ρίσκου (*“Global Climate Risk Index”*) ενώ 22 πόλεις της ανήκουν στις πιο μολυσμένες του πλανήτη (Germanwatch 2020, σ. 37). Η χώρα ταλανίζεται από ατμοσφαιρική ρύπανση λόγω των βιομηχανικών υγρών λυμάτων¹⁷ και της χρήσης της βιομάζας ως καύσιμο και στερείται ποιοτικών και επαρκώς διαθέσιμων υδάτινων πόρων με 600.000 Ινδούς να μην έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό. Επιπρόσθετα, η ρήψη χημικών ουσιών, λιπασμάτων και μη επεξεργασμένων αποβλήτων οδηγεί στη μόλυνση του υδάτινου αποθέματος και επιτείνει τη διατροφική ανασφάλεια και τη βρεφική θνησιμότητα. Οι παρατεταμένες ξηρασίες, οι ισχυροί καύσωνες και οι μουσώνες σε συνδυασμό με τη διάβρωση του εδάφους στα βορειοανατολικά απειλούν τη βιοποικιλότητα και υποσκάπτουν τη παραγωγική ικανότητα του πρωτογενούς τομέα (European Parliament 2019, σ. 1-4).

Για την καταπολέμηση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης η Ινδία, εκτός από σχετικά νομοθετικά κείμενα σε εθνικό επίπεδο, έχει αναλάβει πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της *“Ατζέντας 2030”* του ΟΗΕ και των 17 στόχων που θέτει για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Ο οργανισμός συνδέει την φτώχεια με την ανάγκη επίτευξης επισιτιστικής ασφάλειας και αειφόρου χρήσης της γης. Με σύνθημα *“Sabka Saath Sabka Vikas”* (Collective effort-inclusive growth) η κυβέρνηση προέβη σε δράσεις για τη διαχείριση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, όπως η *“Pradhan Mantri Ujjwala Yojana”* για χρήση ΥΦΑ στο μαγείρεμα από πτωχές οικογένειες. Άλλες πρωτοβουλίες άξιες αναφοράς είναι η κατασκευή πάνω από 39 εκατομμύριων τουαλετών, η εθνική αποστολή για τη βιώσιμη γεωργία, το πρότζεκτ *“Green Ports”* για τον καθαρισμό των λιμένων και των αποβάρων και τη κατασκευή μονάδων επεξεργασίας λυμάτων και η ανάπτυξη ενός συστήματος έγκαιρης προειδοποίησης σε περίπτωση ακραίων θαλάσσιων φαινομένων (*“Indian Tsunami Early Warning System”*)¹⁸.

¹⁷ Η ρήψη μη επεξεργασμένων βιομηχανικών λυμάτων οδηγεί στην απελευθέρωση διοξειδίου του άνθρακα και μεθανίου στην ατμόσφαιρα.

¹⁸ <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/india>, ημερομηνία πρόσβασης 19 Μαΐου 2020.

3.2 Δεύτερη Δομή: Παραγωγή

Η εμπορική δραστηριότητα μιας χώρας συνιστά θεμελιώδη εκδήλωση της πρόσδεσής της στην παγκόσμια οικονομία. Από τη δεκαετία του '70 η παγκόσμια οικονομία άρχισε να γίνεται όλο και περισσότερο ανοικτή και ο τρόπος παραγωγής έπαψε να ταυτίζεται με τον τόπο κατανάλωσης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το εμπόριο καταλαμβάνει το 45% της ινδικής οικονομίας με βασικό στόχο της κυβέρνησης Modi να καταστεί η χώρα εξαγωγικός και κατασκευαστικός κόμβος μέσω της διαφοροποίησης και της βελτίωσης της ποιότητας των εγχώριων αγαθών και υπηρεσιών, όπως επισημαίνεται στο πενταετές πρόγραμμα εμπορικής πολιτικής 2015-2020. Αναλυτικότερα, από το πρότυπο της κλειστής οικονομίας και την έμφαση στην υποκατάσταση των εισαγωγών έως και τις αρχές της δεκαετίας του '90, η παραγωγική δυναμική μετατοπίστηκε στο τριτογενή τομέα και στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου μετά τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος το 1991. Σταδιακά το εξωτερικό εμπόριο διευρύνθηκε χωρίς όμως να απολέσει τον προστατευτικό του χαρακτήρα, καθώς η πρόσβαση στην ινδική αγορά δυσχεραίνεται από υψηλούς εισαγωγικούς δασμούς, μη δασμολογικά εμπόδια και φυτοϋγειονομικές απαιτήσεις. Το εσωτερικό εμπόριο ρυθμίζεται από την αρχή "*Forward Market Commission India*". Ωστόσο, δεν πρόκειται για μία ενιαία εσωτερική αγορά, αλλά για 28 ιδιάζουσες, ως προς τις γραφειοκρατικές και φορολογικές διαδικασίες, αγορές.

Την τελευταία δεκαετία έχει "ανθίσει" το ηλεκτρονικό εμπόριο μέσω της πρωτοβουλίας "*Digital India*", το οποίο διευρύνει τις καταναλωτικές δυνατότητες της ανερχόμενης μικροαστικής τάξης. Σε αυτήν την κατεύθυνση, σημαντικό είναι και το σχήμα "*Niryat Bandhu Scheme*" για τη προσέλκυση νέων επιχειρηματιών και τη σύνδεση της αγοράς με τη τριτοβάθμια εκπαίδευση και τα ερευνητικά ιδρύματα. Τα "Δίδυμα Σοκ", δηλαδή η εισαγωγή του συστήματος ενιαίας φορολόγησης ("*Goods and Services Tax*") και η αιφνίδια απόσυρση από τη νομισματική κυκλοφορία δύο χαρτονομισμάτων ευρείας κυκλοφορίας, αναμένονται να καταπολεμήσουν τη διαφθορά και να διευκολύνουν τους ινδούς εξαγωγείς, οι οποίοι επιβαρύνονται με υψηλό υλικό κόστος της τάξεως του 15% (Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Νέου Δελχί, 2019, σ. 15-24, 35-36).

Η συστηματική εφαρμογή των κανόνων του ΠΟΕ και της συμφωνίας για τη διευκόλυνση του εμπορίου ("*Trade Facilitation Agreement*") εντός αυτού αναβάθμισαν τη θέση της Ινδίας στο δείκτη της ευχέρειας του επιχειρείν ("*Ease of*

Doing Business Index”), αφού από 130^η το 2016 έγινε 63^η το 2020 (World Bank Group 2020α, σ. 1-5). Ωστόσο, οι δομικές αδυναμίες στο εσωτερικό λειτούργησαν ως τροχοπέδη για την ανταγωνιστικότητα, με την Ινδία να υποβαθμίζεται κατά δέκα θέσεις (68^η για το 2019) στο δείκτη παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας (*“Global Competitiveness Index”*)(World Economic Forum 2019, σ. 278-281).

3.2.1 Το Παραγωγικό Πρότυπο της Χώρας

Ο πρωτογενής τομέας καταλαμβάνει μόλις το 17% του ΑΕΠ απορροφώντας όμως το 47% του εργατικού δυναμικού και καταγράφοντας τη δεύτερη μεγαλύτερη παραγωγή παγκοσμίως. Κύριες αδυναμίες αποτελούν η χαμηλή παραγωγικότητα, η έλλειψη κατάλληλων υποδομών και τεχνολογικού αυτοματισμού και οι αυτοκτονίες πολλών αγροτών λόγω χρεών. Ο βιομηχανικός τομέας συνεισφέρει στο 29% του ΑΕΠ με νευραλγικές βιομηχανίες εκείνες του χάλυβα, του τσιμέντου και του λογισμικού, των επεξεργασμένων τροφίμων και των χημικών προϊόντων. Η παραγωγή πολύτιμων λίθων απορροφά μεγάλο μέρος του ειδικευμένου και ημι-ειδικευμένου εργατικού δυναμικού και καταλαμβάνει το 15% του συνολικού εμπορίου αγαθών.

Στον δευτερογενή τομέα πρωτοστατούν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Ο τριτογενής τομέας αναπτύσσεται ταχύτατα με μερίδιο που καλύπτει το 50% του ΑΕΠ αντισταθμίζοντας τον ελλειμματικό χαρακτήρα του εμπορικού ισοζυγίου. Πάραυτα, το κόστος παραγωγής υπηρεσιών (πληροφορική, λογισμικά συστήματα, τηλεπικοινωνίες, εξωτερική ανάθεση) στις οποίες η Ινδία έχει συγκριτικό πλεονέκτημα είναι δυσανάλογα υψηλό σε σχέση με τις χώρες της νοτιανατολικής Ασίας (Government of India -Ministry of Commerce and Industry-Department of Commerce, 2017, σ. 44-53). Φαίνεται πως η τόνωση της ζήτησης σε εγχώριο επίπεδο, λόγω της υψηλής ελαστικότητας των εισοδημάτων και σε παγκόσμιο επίπεδο λόγω της διεθνοποίησης της παραγωγής, καθώς και η φιλελευθεροποίηση της οικονομίας (ΑΞΕ, Ιδιωτικοποιήσεις) συνέβαλλαν στην μεγέθυνση του κλάδου (Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Νέου Δελχί, 2019, σ. 4-6, 35-36).

Συνολικά, το παραγωγικό πρότυπο της χώρας έχει χαρακτηριστεί ως *“idiosyncratic”* εμφανίζοντας την εξής παραδοξότητα: η παραγωγική σύνθεση ομοιάζει με χώρες μεσαίας τάξης εισοδήματος παρά το χαμηλό εγχώριο κατά κεφαλήν ΑΕΠ με τη κυβερνητική πολιτική να προσανατολίζεται στην ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα και την εξειδίκευση των ανθρώπινων πόρων και όχι στην

ωρίμανση του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα ως πηγές ενσωμάτωσης του πλεονάζοντος ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού της χώρας (Kochhar κ. συν. 2006, σ. 4-5, 35-36).

3.2.2 Εμπορικές Σχέσεις

Στους κύριους εξαγωγικούς εταίρους συγκαταλέγονται οι ΗΠΑ, τα ΗΑΕ, η Κίνα, το Χόνγκ Κόνγκ και η Σιγκαπούρη (βλ Παραρτήματα Η, Θ). Η Ινδία εισάγει κυρίως από την Κίνα, την Ε.Ε., τις ΗΠΑ και τη Σαουδική Αραβία. Οι εισαγωγές περιλαμβάνουν αργό πετρέλαιο, χημικά προϊόντα, μηχανολογικό εξοπλισμό και πολύτιμους λίθους. Οι εξαγωγές συνίστανται από πετροχημικά και φαρμακευτικά προϊόντα, χάλυβα, σίδηρο και πολύτιμους λίθους.

Πιο συγκεκριμένα, το διμερές εμπόριο με τις ΗΠΑ αγγίζει το 3% του παγκοσμίου εμπορίου και έχει πλεονασματικό χαρακτήρα υπέρ της Ινδίας. Οι ΗΠΑ αξιολογούνται ως θεμελιώδη αγορά για τις ινδικές υπηρεσίες ιδίως στον τομέα της πληροφορικής και των νέων τεχνολογιών. Η προστατευτική πολιτική του προέδρου Trump με την αναθεώρηση του συστήματος γενικευμένων προτιμήσεων και την επιβολή δασμών 25% στο ατσάλι και 10% στο αλουμίνιο προκάλεσε την αντίδραση της Ινδίας, η οποία με τη σειρά της επέβαλλε φόρους σε αμερικανικά προϊόντα (Congressional Research Service 2020).

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ε.Ε. έχουν ασκήσει έντονη κριτική στην Ινδία για τα εμπόδια πρόσβασης στην εγχώρια αγορά. Η Ε.Ε. αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους εμπορικούς εταίρους με το διμερές εμπόριο να ανέρχεται στα 90 δισεκατομμύρια ευρώ το 2018 με έλλειμμα 2 δισεκατομμυρίων ευρώ για την Ε.Ε. Η Ένωση θεωρείται αξιόπιστη πηγή ΑΞΕ με σημαντικούς εισαγωγείς τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ολλανδία και εξαγωγείς την Γερμανία και το Βέλγιο¹⁹. Από το 2007 οι δύο εταίροι προσπαθούν άκαρπα να συνάψουν εμπορική συμφωνία με το κλίμα να επιδεινώνεται μετά τη μονομερή καταγγελία το 2015 των διμερών συμφωνιών προστασίας επενδύσεων με τα κράτη μέλη της Ένωσης από την ινδική κυβέρνηση (Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Νέου Δελχί, 2019, σ. 18-23).

¹⁹https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/India-EU_%E2%80%93international_trade_in_goods_statistics#EU_and_India_in_world_trade_in_goods, ημερομηνία πρόσβασης 14 Ιουλίου 2020.

Αναφορικά με τη νότια Ασία, το Μπαγκλαντές αποτελεί υψηλής σημασίας εμπορικό εταίρο εντός της SAARC. Στη νοτιανατολική Ασία το συνολικό εμπόριο με την ASEAN²⁰ φτάνει στο 11% με κεντρικούς εταίρους την Ινδονησία, τη Σιγκαπούρη (CECA 1/8/2005) και τη Μαλαισία (CECA 1/7/2011).

Στην βορειοανατολική Ασία η Ινδία καταγράφει το μεγαλύτερο εμπορικό έλλειμμα με την Κίνα λόγω των εμποδίων εισόδου στην κινεζική αγορά. Η Ιαπωνία (CEPA 1/8/2011) χαρακτηρίζεται ως ισχυρός επενδυτής και πηγή ΑΞΕ ενώ εμπορικές σχέσεις αναπτύσσονται με το Χόνγκ Κόνγκ και τη νότια Κορέα (CEPA 1/1/2010).

Στις περιοχές της δυτικής Ασίας και βόρειας Αφρικής κομβικοί εμπορικοί παίκτες είναι τα ΗΑΕ, η Σαουδική Αραβία, το Ισραήλ, το Ομάν και η Αίγυπτος. Το εμπορικό ενδιαφέρον έχει στραφεί στην Λατινική Αμερική και Καραϊβική με τη Βραζιλία να αναδεικνύεται ως εταίρος στρατηγικής σημασίας εντός των BRICS, G20 και της MERCOSUR. Τέλος, εμπορικές σχέσεις διεξάγονται με την κοινοπολιτεία ανεξάρτητων κρατών (CIS) ιδίως με τη Ρωσία και την Ουκρανία και με τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες της Αφρικής μέσω προγραμμάτων τεχνικής βοήθειας. Οι χώρες CLMV έχουν ίσως τη μεγαλύτερη δυναμική αξία για την Ινδία, καθώς είναι πλούσιες σε φυσικούς πόρους, νεανικό εργατικό δυναμικό, υψηλά επίπεδα κατανάλωσης και ανελισσόμενο κατασκευαστικό τομέα (Government of India -Ministry of Commerce and Industry-Department of Commerce, 2017, σ. 22-41).

3.2.3 Ο Αντίκτυπος της Πανδημίας στην Εμπορική Δραστηριότητα

Η λειτουργική διασύνδεση του παγκόσμιου εμπορίου και της οικονομίας ως αποτέλεσμα της αιτιακής αλληλεξάρτησής τους συνεπάγεται πως οποιοδήποτε πλήγμα στην παγκόσμια οικονομία λόγω, για παράδειγμα, απρόβλεπτων εξωγενών παραγόντων όπως η πανδημία Covid-19, θα επιφέρει εξίσου πλήγμα στις εμπορικές ροές.

Σύμφωνα με το “*Global Economic Prospects*” η πανδημία αναμένεται να αυξήσει τα επίπεδα φτώχειας, επιβραδύνοντας την ιδιωτική κατανάλωση και επένδυση και προκαλώντας φυγή κεφαλαίων λόγω της αυξημένης επενδυτικής αβεβαιότητας (World Bank 2020β, σ. 94-98). Το “*South Asia Economic Focus*” τονίζει πως η πανδημία είναι ο προάγγελος της χειρότερης εδώ και σαράντα έτη οικονομικής κρίσης της νότιας Ασίας. Μάλιστα, υπολογίζεται πως ακόμη και το 2021 η

²⁰ Οι σχέσεις της Ινδίας με την ASEAN διέπονται από τις συμφωνίες ASEAN-India Trade in Goods Agreement (1/1/2010) και ASEAN-India Agreement Trade in Services and Investment (1/7/2015).

παγκόσμια ζήτηση δεν θα έχει επιστρέψει στα επίπεδα του 2019. Ειδικότερα, η Ινδία πέρα από το ανεπαρκές επίπεδο των υπηρεσιών υγείας στο εσωτερικό καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά από νέα προβλήματα, όπως είναι η κορύφωση της διατροφικής ανασφάλειας, το κλείσιμο πολλών ΜΜΕ λόγω της μείωσης της παγκόσμιας ζήτησης και η απόλυση πλήθους Ινδών μεταναστών σε πετρελαιοπαραγωγικές χώρες, τα εμβάσματα των οποίων τροφοδοτούσαν την ινδική οικονομία (βλ Παράρτημα Ι). Τα νέα αυτά δεδομένα σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση των εξαγωγών και των επιβράδυνση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης (βλ Παραρτήμα ΙΑ), ο οποίος τα πρώτα τρία τέταρτα του 2020 έπεσε στο 5,1% από 6,1% το 2019, θα οδηγήσουν στη διεύρυνση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης και του δημόσιου χρέους για την αντιμετώπισή τους δημιουργώντας έναν φαύλο κύκλο ύφεσης (World Bank 2020γ, σ. 9, 36-39, 93-95).

Η μοναδική θετική αλλά παροδική επίδραση της επιδημίας είναι η πρωτοφανής μείωση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου και άρα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, λόγω της κατακόρυφης πτώσης των τιμών του πετρελαίου και της εγχώριας ζήτησης για εισαγωγές (βλ Παράρτημα ΙΒ).

3.3 Τρίτη Δομή: Οικονομία

Η νομισματική πολιτική ασκείται από την αποθεματική τράπεζα της Ινδίας (RBI) για τον έλεγχο της προσφερόμενης ποσότητας και της κυκλοφορίας του χρήματος και τη ρύθμιση του ύψους των επιτοκίων και του τραπεζικού συστήματος στο σύνολό του μέσω της άσκησης συσταλτικής και διασταλτικής νομισματικής πολιτικής.

Ο κύριος στόχος της χρηματοοικονομικής πολιτικής είναι να διατηρήσει τη σταθερότητα των τιμών λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τον στόχο της ανάπτυξης, καθώς η σταθερότητα των τιμών συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για την μακροπρόθεσμη και αειφόρο ανάπτυξη. Ο τραπεζικός τομέας της Ινδίας αποτελείται από 27 κρατικές τράπεζες, 21 ιδιωτικές, 49 ξένων συμφερόντων και περίπου 94.000 υποκαταστήματα συνεργατικών τραπεζών σε αγροτικές περιοχές. Ο τραπεζικός τομέας πληροί τους όρους της διεθνούς τραπεζικής εποπτείας (Basel II, Basel III) και διέπεται από τους νόμους Reserve Bank of India Act 1934 και Banking Regulation Act 1949 (Γραφείο Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων Νέου Δελχί, 2019, σ. 27-29).

3.3.1 Κύρια Μέσα Νομισματικής Πολιτικής

Υπάρχουν πολλά άμεσα και έμμεσα μέσα που χρησιμοποιούνται για την εκτέλεση της νομισματικής πολιτικής, τα οποία έχουν ως εξής²¹:

Repo Rate: Η συμφωνία επαναγοράς (Repo) είναι μια μορφή βραχυπρόθεσμου δανεισμού για εμπόρους σε κυβερνητικούς τίτλους. Αποτελεί το σταθερό επιτόκιο που παρέχει η RBI για να δανείζει άμεσα χρήματα σε τράπεζες έναντι της κρατικής ασφάλειας στο πλαίσιο της διευκόλυνσης προσαρμογής ρευστότητας (LAF). Στην περίπτωση συμφωνίας επαναγοράς (Repo), ένας έμπορος πωλεί κρατικούς τίτλους σε επενδυτές, συνήθως σε μια νύχτα, και τους αγοράζει την επόμενη μέρα σε ελαφρώς υψηλότερη τιμή. Αυτή η μικρή διαφορά στην τιμή είναι το έμμεσο επιτόκιο μίας ημέρας. Τα Repos χρησιμοποιούνται συνήθως για την άντληση βραχυπρόθεσμων κεφαλαίων. Συνιστούν επίσης ένα κοινό εργαλείο της ανοικτής αγοράς της κεντρικής τράπεζας (Reiff 2020).

Reverse Repo Rate: Είναι το σταθερό επιτόκιο στο οποίο η RBI απορροφά ρευστότητα, σε άμεση βάση, από τράπεζες στο πλαίσιο της LAF.

Liquidity adjustment facility (LAF): Η διευκόλυνση προσαρμογής ρευστότητας επιτρέπει στις τράπεζες να δανείζονται χρήματα μέσω συμφωνιών επαναγοράς (Repos) ή να παρέχουν δάνεια στην RBI μέσω συμφωνιών αντίστροφης επαναγοράς (Reverse Repo). Αυτή η ρύθμιση διαχειρίζεται τις πιέσεις ρευστότητας και διασφαλίζει τη βασική σταθερότητα στις χρηματοοικονομικές αγορές.

Marginal Standing Facility (MSF): Θεωρείται “παράθυρο” δανεισμού για τις τράπεζες από την RBI, η οποία λειτουργεί ως δανειστής εσχάτης προσφυγής. Ο δανεισμός, με τη σειρά του, παρέχει μια δικλείδα ασφαλείας έναντι απροσδόκητων κραδασμών ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα.

Bank Rate: Το τραπεζικό επιτόκιο είναι το ποσοστό με το οποίο η RBI είναι έτοιμη να αγοράσει ή να επαναπροσδιορίσει τιμολόγια ανταλλαγής ή άλλα εμπορικά χαρτιά.

Cash Reserve Ratio (CRR): Το μέσο ημερήσιο υπόλοιπο που απαιτείται να διατηρήσει μια τράπεζα ως μερίδιο του ποσοστού της καθαρής ζήτησης και των χρονικών υποχρεώσεων (Bhattacharyya και Sensarma 2005, σ. 185-187).

Statutory Liquidity Ratio (SLR): Το μερίδιο της καθαρής ζήτησης μιας τράπεζας που απαιτείται για να διατηρεί ασφαλή τα ρευστά περιουσιακά στοιχεία, όπως

²¹ https://www.rbi.org.in/scripts/FS_Overview.aspx?fn=2752 , ημερομηνία πρόσβασης 11 Ιουνίου 2020.

χρεόγραφα, μετρητά και χρυσό. Οι διακυμάνσεις στην SLR συχνά επηρεάζουν τη διαθεσιμότητα των πόρων στο τραπεζικό σύστημα για δανεισμό στον ιδιωτικό τομέα.

Open Market Operations (OMOs): Περιλαμβάνει την πλήρη αγορά και συναλλαγή κρατικών τίτλων, για ένεση και απορρόφηση διαρκούς ρευστότητας, αντίστοιχα.

Market Stabilisation Scheme (MSS): Το Σύστημα Σταθεροποίησης της Αγοράς ως εργαλείο νομισματικής εποπτείας εισήχθη το 2004. Η υπερβολική ρευστότητα που διαρκεί περισσότερο από την εισροή μεγάλων κεφαλαίων απορροφάται μέσω της πώλησης βραχυπρόθεσμων κρατικών εξασφαλίσεων και γραμματίων. Τα μετρητά που λαμβάνονται φυλάσσονται σε ξεχωριστό κρατικό λογαριασμό της RBI.

3.3.2 Κυβερνητικές Μεταρρυθμίσεις 2010-2020

Το πλαίσιο νομισματικής πολιτικής στην Ινδία έχει υποστεί αρκετές αλλαγές τα τελευταία χρόνια. Η νομισματική πολιτική κατά την περίοδο 2008-2013, χαρακτηρίστηκε από δύο βασικά γνωρίσματα: (i) χαλάρωση ενόψει του αυξημένου πληθωρισμού και (ii) μικρή παρέμβαση στην αγορά συναλλάγματος. Και τα δύο χαρακτηριστικά είχαν το κόστος τους (i) ο πληθωρισμός αυξήθηκε και (ii) κατά τη διάρκεια του Μαΐου-Αυγούστου 2013, η συναλλαγματική ισοτιμία πρώτα ανατιμήθηκε και στη συνέχεια υποτιμήθηκε.

Το βασικό επιτόκιο δανεισμού μιας τράπεζας είναι το επιτόκιο με το οποίο δανείζει στους πιο πιστούς δανειολήπτες. Στην Ινδία, ορισμένες τράπεζες τιμολογούσαν δάνεια με βάση τα διαφημιζόμενα επιτόκια δανεισμού τους, ωστόσο, η διαφάνεια των επιτοκίων δανεισμού ήταν αμφιλεγόμενη. Η RBI καθιέρωσε ένα σύστημα βασικού επιτοκίου, με ισχύ από την 1η Ιουλίου 2010, με στόχο την ενίσχυση της διαφάνειας στα επιτόκια δανεισμού των τραπεζών (Ito κ. συν. 2019, σ. 9-12).

Στο νέο σύστημα, το βασικό επιτόκιο μιας τράπεζας είναι το ελάχιστο επιτόκιο με το οποίο μπορεί να δανείσει. Οι τράπεζες αναμένεται να υπολογίσουν το βασικό τους επιτόκιο λαμβάνοντας υπόψη το κόστος των κεφαλαίων τους, το κόστος συμμόρφωσης με ορισμένους κανονισμούς (CRR και SLR), τα γενικά έξοδα και τα κέρδη. Χρησιμοποιούν ειδική μέθοδο υπολογισμού του βασικού τους επιτοκίου και προβαίνουν σε μετέπειτα επανεξέταση των αποτελεσμάτων (Rajan και Yanamandra 2015, σ. 42-43).

Από τον Σεπτέμβριο του 2013 έως σήμερα η νομισματική πολιτική επικεντρώθηκε: (i) στην υιοθέτηση της στόχευσης του πληθωρισμού (αρχικά ανεπίσημα και στη

συνέχεια επίσημα από το 2016 και μετά) και (ii) στην επιστροφή σε πιο ενεργή παρέμβαση συναλλάγματος από την RBI (Ito κ. συν. 2019, σ. 9-12).

Στην ουσία ο νόμος “*Reserve Bank of India Act*” του 1934, τον Μάιο του 2016, τροποποιήθηκε για να παράσχει μια νομική βάση για την εκτέλεση του προγράμματος ευέλικτης στόχευσης του πληθωρισμού. Ο τροποποιημένος νόμος RBI προβλέπει τον καθορισμό του στόχου για τον πληθωρισμό από την ινδική κυβέρνηση, μετά από συζήτηση με την RBI, μία φορά κάθε πέντε χρόνια.

Τον Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 2016, η Κυβέρνηση Modi προέβη σε μια μεγάλη απονομισματοποίηση με βασικό στόχο την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και την ενίσχυση της διαφάνειας μέσω της ψηφιοποίησης των συναλλαγών. Το “σοκ της απονομισματοποίησης” δημιούργησε προβλήματα υπερβολικής ρευστότητας στις τράπεζες και οδήγησε στην απώλεια περίπου ενός εκατομμυρίου θέσεων εργασίας. Επιπλέον, έδρασε καταλυτικά για τη μείωση του ΑΕΠ κατά 1,5% και προκάλεσε κοινωνικές διαμαρτυρίες εναντίον της Κυβέρνησης. Νομπελίστες οικονομολόγοι όπως οι Amartya Sen και Paul Krugman κατέκριναν την τολμηρή επιλογή της κυβέρνησης υποστηρίζοντας ότι το κόστος υπερβαίνει τα ενδεχόμενα οφέλη.

Αντίθετα, διεθνείς οργανισμοί όπως το ΔΝΤ αξιολόγησαν θετικά την απονομισματοποίηση ως αναγκαίο μέτρο για την καταπολέμηση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής (Marthinsen 2017). Το “σοκ” εν μέρει αντιμετωπίστηκε μέσω του Συστήματος Σταθεροποίησης της Αγοράς (MSS), το οποίο είχε προηγουμένως αναπτυχθεί για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα ρευστότητας που προκύπτουν από τις μεγάλες εισροές κεφαλαίων (Ito κ. συν. 2019, σ. 9-12).

Με την έλευση της πανδημίας Covid-19 η επιτροπή νομισματικής πολιτικής (“*Monetary Policy Committee*”) αποφάσισε τον Μάιο του 2020 να αυξήσει τη ρευστότητα μέσω της μείωσης του Policy Repo Rate κατά 40 bps (από 4,40% σε 4%). Παράλληλα περιόρισε το Reserve Repo Rate σε 3,35% από 3,75% και το Marginal Standing Facility Rate από 4,65% σε 4,25%. Ο μεγάλος αριθμός μη εξυπηρετούμενων δανείων, τα οποία ανέρχονται σε 8 τρισεκατομμύρια ινδικές ρουπίες για τις 27 κρατικές τράπεζες, καθώς και ο δανεισμός του δημόσιου τομέα από τις εγχώριες τράπεζες υποσκάπτουν τη διαθεσιμότητα της πίστωσης και καθιστούν τον τραπεζικό τομέα ευάλωτο σε εξωγενή σοκ όπως η πανδημία Covid-19. Σε κάθε περίπτωση, οι δημόσιες τράπεζες μπορούν να συνεισφέρουν στην αντιμετώπιση των μακροοικονομικών διακυμάνσεων που προκάλεσε η πανδημία μέσω αντικυκλικού

δανεισμού, όπως έπραξαν επιτυχώς και κατά την περίοδο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης (Reserve Bank of India 2020, σ. 1-4).

3.4 Τέταρτη Δομή: Γνώση

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το ενδιαφέρον των ισχυρών βιομηχανικών χωρών και της διεθνούς κοινότητας επικεντρώθηκε στην παραγωγή γνώσης και στην ενίσχυση των γνωστικών ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού. Σταδιακά, συγκροτήθηκαν θεσμοί παραγωγής γνώσης και δημόσιες εκπαιδευτικές και ερευνητικές πολιτικές. Με αυτόν τον τρόπο η ενασχόληση με τη γνώση “εκχύθηκε” (“*Spillover effect*”) από τους διανοούμενους και μια κατηγορία μισθωτών στο κοινωνικό σύνολο, αποκτώντας δημόσιο χαρακτήρα. Αναδύθηκαν “*Ανεξάρτητες Κοινότητες Γνώσης*”, πολλαπλασιάστηκαν οι επενδύσεις σε άυλο κεφάλαιο (Ε&Α, ΤΠΕ, Εκπαίδευση και Κατάρτιση, Λογισμικά συστήματα) και οξύνθηκε ο ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων για τη δημιουργία καινοτομιών μέσω διαφοροποιημένων προϊόντων.

Ο Dominique Foray στο έργο του “*Οικονομία της Γνώσης*” επισημαίνει πως η οικονομία της γνώσης είναι μια έννοια που προσλαμβάνει τη γνώση ως οικονομικό αγαθό με δημόσιο, μη ανταγωνιστικό και μη αποκλειστικό χαρακτήρα. Η γνώση διαφέρει από την πληροφορία, διότι ενέχει την ικανότητα εκμάθησης, τις δεξιότητες και την εμπειρογνομosύνη (“*expertise*”). Συνεπώς, είναι αποτέλεσμα της επεξεργασίας πληροφοριών, η αναπαραγωγή των οποίων γίνεται μέσω της εκμάθησης και όχι της αντιγραφής. Η γνώση, είτε πρόκειται για πιστοποιημένη, είτε για άρρητη, παράγει θετικά εξωτερικά αποτελέσματα. Αυτά αξιοποιούνται από το κοινωνικό σύνολο χωρίς προηγούμενη χρηματική απαίτηση λόγω των ακούσιων εκχειλίσεων των γνώσεων μέσω της μίμησης ή αναμετάδοσης των γνώσεων από τρίτους.

Η οικονομική της γνώσης συνιστά κλάδο της οικονομικής επιστήμης που αποσκοπεί στη χαρτογράφηση του θεσμικού πλαισίου και των πολιτικοοικονομικών ρυθμίσεων (εισροές) που με τη σειρά τους οδηγούν στο σχηματισμό γνώσης υψηλής χρησιμότητας, ικανής να μεγιστοποιήσει τα δυνητικά οικονομικά αποτελέσματα (εκροές). Με την έλευση του διαδικτύου και των ΤΠΕ εμφανίστηκαν νέοι κλάδοι, όπως το ηλεκτρονικό εμπόριο, και επιτεύχθηκε η γόνιμη διάδραση μεταξύ χρηστών από διαφορετικές χώρες και ειδικότητες. Οι ΤΠΕ ελαχιστοποίησαν το κόστος μεταβίβασης και αναπαραγωγής της γνώσης και ανέδειξαν τη σημασία της Ε&Α για

την εξέλιξη της βασικής και εφαρμοσμένης γνώσης και για την προστασία των δικαιωμάτων των δημιουργών τους.

Η κατοχύρωση αποκλειστικών δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ενθαρρύνει το ιδιωτικό κεφάλαιο για επενδύσεις στο χώρο της έρευνας, συνθέτοντας αυτό που ο Foray αποκαλεί “Αγορά της Γνώσης”. Σε αυτήν την αγορά η επιθυμία για ιδιωτικό έλεγχο της παραχθείσας γνώσης και μη κοινοποίησης της σε τρίτους αντίκειται στον εγγενή δημόσιο χαρακτήρα της γνώσης ως κοινό κτήμα εντός και δια των γενεών (Foray 2010, σ. 15-38, 50-65, 92-133, 140-173, 250-252).

Η φιλομάθεια και ευρυμάθεια του ινδικού πολιτισμού (ανακάλυψη του μηδενός, επιτεύγματα στην αστρονομία και τα μαθηματικά) δεν θα μπορούσε να μην αφήσει το στίγμα της στη Δημοκρατία της Ινδίας, η οποία τη τελευταία δεκαετία αποτελεί κορυφαίο προορισμό ΑΞΕ σε τομείς όπως η E&A, ενώ ο τομέας της τεχνολογίας πληροφοριών και διοίκησης επιχειρησιακών διεργασιών (IT&BPM) καταλαμβάνει το 8% του ΑΕΠ²².

Το δημοκρατικό υπόβαθρο, το άφθονο φθινό αγγλόφωνο ανθρώπινο κεφάλαιο, η μακροοικονομική σταθερότητα και η ευμεγέθης εγχώρια αγορά, επιβεβαιώνουν το συγκριτικό πλεονέκτημα της Ινδίας σε τομείς που σχετίζονται με τη γνώση και την καινοτομία. Η ποιότητα του εγχώριου ρυθμιστικού πλαισίου και της εκπαιδευτικής πολιτικής έχει καταλυτικό ρόλο στις αποδόσεις της εθνικής οικονομίας στους εν λόγω τομείς.

Αναφορικά με το ινδικό θεσμικό πλαίσιο, για την είσοδο στην αγορά δεν απαιτείται προηγούμενη κυβερνητική έγκριση, καθώς η αγορά είναι ανοιχτή στους ξένους επενδυτές. Όταν όμως οι ΑΞΕ υπερβαίνουν το 51% πρέπει η εγχώρια παραγωγή να είναι της τάξεως του 30% των προϊόντων/υπηρεσιών. Έτσι, πολλές ξένες εταιρίες προβαίνουν σε κοινοπραξίες (“*Joint Ventures*”) με Ινδούς συνεταιίρους, προκειμένου να αποφύγουν τον ανωτέρω περιορισμό. Η μεταφορά τεχνογνωσίας υπόκειται σε ειδικούς κανόνες που αφορούν στην αμοιβή για τη μεταφορά της τεχνογνωσίας, για τις υπηρεσίες του τεχνικού προσωπικού και για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας. Η Ινδία έχει κυρώσει πλήθος διεθνών συμβάσεων για τη προστασία των πνευματικών δικαιωμάτων όπως οι: “*Berne Convention*” (1/4/1928), “*Patent Cooperation Treaty*” (7/12/1998), “*Madrid Protocol*” (8/7/2013). Γενικά η

²² <https://www.makeinindia.com/sector/it-and-bpm> , ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

πνευματική ιδιοκτησία ρυθμίζεται από το “*Copyright Act*” 1957 και από το “*Copyright Rules*” 2013 με την προστασία των πρωτότυπων έργων να εκτίνεται έως και εξήντα έτη μετά το θάνατο του δημιουργού τους, ενώ τα δικαιώματα χορηγούνται ταυτόχρονα με τη στιγμή σύνθεσης του έργου (Πρεσβεία της Ελλάδος στο Νέο Δελχί - Γραφείο οικονομικών και εμπορικών υποθέσεων, 2019, σ. 20-23, 35-37).

Η εκπαιδευτική πολιτική έχει χαρακτηριστεί από την Παγκόσμια Τράπεζα ως “*Fundamental Enabler*” της οικονομίας της γνώσης. Στην Ινδία το τεράστιο πληθυσμιακό απόθεμα, τα υψηλά επίπεδα πρόωρης εγκατάλειψης της εκπαίδευσης (βλ Παράρτημα ΙΓ) και του αναλφαριθμητισμού, η έλλειψη υποδομών και το σύνθητες φαινόμενο της αδικαιολόγητης απουσίας (“*Absenteeism*”) του διδακτικού προσωπικού, εμποδίζουν την καλλιέργεια τυπικών (γραφή, ανάγνωση, μέτρηση) και άτυπων (ικανότητα διαχείρισης κρίσεων, ομαδική εργασία) δεξιοτήτων και επιταχύνουν το φαινόμενο της “*διαρροής εγκεφάλων*” (“*Brain Drain*”). (World Bank 2005 σ. 42-48).

Αναλυτικότερα, για τη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση λειτουργούν δημόσια σχολεία, ιδιωτικά σχολεία που ελέγχονται και εν μέρει χρηματοδοτούνται από το κράτος και ιδιωτικά σχολεία που δεν ελέγχονται από το κράτος. Για την τριτοβάθμια εκπαίδευση συνυπάρχουν ΑΕΙ, κολλέγια και ιδρύματα διεθνούς φήμης (Indian Institute of Technology Bombay, Indian Institute of Science Bangaluru, Indian Institute of Technology Delhi). Το εκπαιδευτικό σύστημα ρυθμίζεται βάσει του “*Right to Education Act*” 2009 που προβλέπει την παροχή δωρεάν υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε πληθυσμό 6-14 ετών.

Στις 31/5/2019 κατατέθηκε πρόταση για αναθεώρηση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η νέα πρόταση συνιστά την αναδιάρθρωση των σχολικών ετών σύμφωνα με το σχήμα “5-3-3-4²³”. Η νέα εκπαιδευτική πολιτική μεριμνά για την εκμάθηση των τοπικών γλωσσών (Tamil, Telugu, Odia, Pali, Persian, Malayalam) και ασκεί πίεση για την αύξηση των δημοσίων εξόδων για την εκπαίδευση από 2,7% του ΑΕΠ το 2017-2018 σε 6% του ΑΕΠ και το διπλασιασμό των δημόσιων επενδύσεων από 10% των συνολικών δημόσιων εξόδων σε 20%. Επίσης, επιτάσσει τη σύσταση ανεξάρτητης ρυθμιστικής αρχής για την ανώτατη εκπαίδευση (“*National Higher Education Regulatory Authority*”) και αντίστοιχης αρχής για την έρευνα (“*National*

²³ Το σχήμα καλύπτει τα ηλικιακά έτη 3-18 ετών και προτάσσει 5 χρόνια βασικής εκπαίδευσης εκ των οποίων 3 προσχολικής και 2 για την πρώτη και δεύτερη τάξη, 3 χρόνια για τη τρίτη, τέταρτη και πέμπτη τάξη, 3 χρόνια για την έκτη έως την όγδοη τάξη και 4 χρόνια για την ένατη έως και τη δωδέκατη τάξη.

Research Foundation”). Με αυτόν τον τρόπο, θα ενισχυθεί η αυτονομία, η λειτουργικότητα και η αποκέντρωση των ερευνητικών και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων. Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη τη σημασία του κλάδου των ΤΠΕ, προτάσσει την ηλεκτροδότηση όλων των εκπαιδευτικών μονάδων και την ενθάρρυνση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Government of India-Ministry of Human Resource Development 2018, σ. 28-33, 46-49, 73-87, 207-220, 230-246, 269-272, 402-403).

Το εκπαιδευτικό και το ρυθμιστικό πλαίσιο συνέβαλλαν στην επέκταση των καινοτομικών δραστηριοτήτων (βλ Παράρτημα ΙΔ, ΙΕ) με 18.000 Start-up εταιρίες να δραστηριοποιούνται στη χώρα. Ιδιαίτερη ανάπτυξη καταγράφεται στους τομείς των φαρμακευτικών προϊόντων και της βιοτεχνολογίας. Εκτενέστερα, η Ινδία είναι η τρίτη μεγαλύτερη φαρμακοβιομηχανία στον κόσμο και ειδικεύεται στη παραγωγή γενόσημων φαρμάκων και εμβολίων με ξένους επενδυτές όπως οι Pfizer και Johnson&Johnson²⁴. Ο ανερχόμενος τομέας της βιοτεχνολογίας φιλοδοξεί έως το 2025 να αγγίξει σε αξία τα 100 δισεκατομμύρια δολάρια. Η οικοδόμηση πάρκων βιοτεχνολογίας σε διάφορες πόλεις της Ινδίας (Biotechnology Incubation Center Hyderabad, Biotechnology Park Bangalore, Biotech Park Lucknow) έδωσε ευκαιρίες σε επιστήμονες και ΜΜΕ για εξειδίκευση σε τομείς όπως τα γενετικά τροποποιημένα τρόφιμα, η ανακάλυψη φαρμάκων και η κατασκευή ιατρικού και τεχνολογικού εξοπλισμού²⁵.

Εξάλλου, τις επιτυχίες της Ινδίας στους ανωτέρω τομείς, παρά το μικρό ποσοστό των δημόσιων επενδύσεων στην Ε&Α (βλ Παράρτημα ΙΣ), καταδεικνύει και η αναβάθμιση της θέσης της σε παγκόσμιους δείκτες αξιολόγησης. Ενδεικτικά, για το 2019 ήταν 68^η/141 χώρες στο δείκτη *“World Knowledge Competitiveness Index”* (World Economic Forum 2019, σ. 278-281) ενώ κατέλαβε την 52^η/129 χώρες θέση στο *“Global Innovation Index”* (WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION, Institut Européen d'Administration des Affaires, CORNELL SC JOHNSON COLLEGE OF BUSINESS 2019, σ. 28).

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται αντιληπτό ότι η αναπτυξιακή κατεύθυνση της Ινδίας καθορίζεται τόσο από υλικές, όσο και από άυλες δυνάμεις. Η αποκρατικοποίηση της εξουσίας κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο σε συνδυασμό με την ανάδυση εξωγενών παραγόντων μετέβαλαν, αν όχι περιόρισαν, το ρόλο των κρατικών δράσεων στη διαμόρφωση της παγκόσμιας ατζέντας στους τέσσερις ανωτέρω περιγραφόμενους

²⁴ <https://www.makeinindia.com/sector/pharmaceuticals> , ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

²⁵ <https://www.makeinindia.com/sector/biotechnology> , ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

τομείς. Παράλληλα ανέδειξαν τη σημασία της πολυμέρειας και της σύναψης στρατηγικών συμμαχιών για την καταπολέμηση νέων και παραδοσιακών απειλών και για την τόνωση της εμπορικής δραστηριότητας. Επίσης, η ψηφιοποίηση του τραπεζικού συστήματος (*e-banking*) και της κωδικοποιημένης γνώσης, αναμόρφωσαν το περιεχόμενο της νομισματικής και εκπαιδευτικής πολιτικής και βελτίωσαν τις αποδόσεις της εθνικής οικονομίας από τις οποίες εξαρτάται η εμπιστοσύνη των διεθνών επενδυτών και κατ' επέκταση η δομική ισχύς της χώρας.

Συμπεράσματα

Από όσα αναφέρθηκαν στα τέσσερα κεφάλαια που προηγήθηκαν καθίσταται εναργές πως το ιδιάζον οικονομικό μοντέλο της Ινδίας δικαιολογεί τον τίτλο της παρούσας εργασίας. Η μοναδικότητά του οφείλεται στη ταλάντευση ανάμεσα στον προστατευτισμό και τον φιλελευθερισμό και σε συνδυασμό με τη κοινωνικοπολιτική σταθερότητα που εγγυάται το δημοκρατικό πολίτευμα λειτουργεί ως εφαλτήριο για την βιωσιμότητα της εθνικής οικονομίας και την ανθεκτικότητά της σε κρίσεις (Ασιατική Κρίση 1997, Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση 2008) και σε εξωγενή σοκ (Covid-19).

Η οικονομική ιστορία της χώρας με τη μετάβαση από ένα καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής υπό το βρετανικό στέμμα σε ένα μοντέλο κλειστής οικονομίας σοσιαλιστικού τύπου και κατόπιν σε ένα μίγμα συντήρησης και φιλελευθερισμού μας εμποδίζει να το κατατάξουμε με βεβαιότητα σε κάποιο από τα υπάρχοντα οικονομικά συστήματα και τοποθετεί την Ινδία στο μεταίχμιο μεταξύ αναπτυσσόμενων (μικρό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αναλφαβητισμός, έλλειψη υποδομών, διαφθορά και φτώχεια, χάσμα μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών) και αναπτυγμένων (υψηλός ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ, σημαντική αγοραστική δύναμη της ανερχόμενης μεσαίας τάξης, υψηλή εγχώρια κατανάλωση και ανταγωνιστικός τομέας υπηρεσιών με έμφαση στις νέες τεχνολογίες) χωρών.

Η ελεγχόμενη εξωστρέφεια από το 1991 δεν απώλεσε την εγγενή τάση για κρατική ρύθμιση. Η εμπειρία υιοθέτησης ενός μοντέλου κλειστής οικονομίας κατά το πρότυπο της ΕΣΣΔ κατέδειξε πως ο στόχος της αυτάρκειας ήταν αδύνατος, ενώ η αναμικτή οικονομική ανάπτυξη απαιτούσε το άνοιγμα της οικονομίας. Μόνο μετά τις φιλελεύθερες μεταρρυθμίσεις το 1991 πέρασε η χώρα στο στάδιο της ωριμότητας στο οποίο βρίσκεται έως σήμερα. Διαρθρωτικές αδυναμίες υποσκάπτουν τη μετάβαση στο στάδιο της μαζικής κατανάλωσης.

Η αποκρατικοποίηση της εξουσίας κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο ανέδειξε τη σημασία της δομικής ισχύος και συγκεκριμένα της αλληλεπίδρασης των τεσσάρων δομών που τη συνθέτουν. Οι δομές κατευθύνουν τις επιλογές κρατικών και μη δρώντων και καθορίζουν τις οικονομικές αποδόσεις της χώρας.

Εν κατακλείδι, η Ινδία σήμερα αποτελεί περιφερειακή δύναμη ήπιας ισχύος και εγγυητής της ισορροπίας δυνάμεων και της ασφάλειας στην νότια και νοτιανατολική

Ασία. Όπως και η Strange θα τόνιζε, θα ήταν πρόσφορο να δώσει προσοχή στη δομή της οικονομίας, καθώς αυτή ασκεί την μεγαλύτερη επίδραση στις άλλες τρεις δομές και κατά επέκταση καθορίζει το εύρος και τη δυναμική της δομικής ισχύος. Σε αυτή την κατεύθυνση, ο αντικυκλικός δανεισμός μέσω των δημόσιων εγχώριων τραπεζών θα άμβλυνε τις μακροοικονομικές ανισορροπίες που επέφερε η πανδημία και θα περιόριζε την εξάρτηση από τις διεθνείς χρηματαγορές. Ωστόσο, “κλειδί” για την ολοκλήρωση της εν λόγω δομής είναι η ποιότητα της νομισματικής πολιτικής που ασκεί η RBI. Η νομισματική πολιτική θα πρέπει να σκοπεί, μέσω της διατήρησης σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας, να καταστεί η ρουπία διεθνές νόμισμα, ήτοι να χρησιμοποιείται ως συναλλαγματικό διαθέσιμο, ως ενδιάμεσο νόμισμα νομισματικών συναλλαγών, επενδύσεων και δανεισμού. Ως προς τις άλλες τρεις δομές, η αύξηση των εξαγωγών και η βελτίωση των υποδομών, η ενίσχυση των δημόσιων δαπανών για την E&A και η καταπολέμηση του αναλφαβητισμού καθώς και η διάθεση για διάλογο με τη διεθνή κοινότητα “καλή τη πίστει” για ζητήματα παραδοσιακών και σύγχρονων απειλών, θεωρούνται συστατικά στοιχεία κάθε χώρας που κατά την Strange είναι ικανή να επηρεάσει τα παγκόσμια αποτελέσματα και να διαπλάσει τη ΔΠΟ.

Με κατάλληλο μίγμα πολιτικής και οικονομικής εκμετάλλευσης των ευκαιριών και ελαχιστοποίησης των περιορισμών του διεθνούς συστήματος μπορεί η Ινδία να μετατρέψει τις ατέλειές της σε συγκριτικά πλεονεκτήματα και να αναδειχθεί σε παγκόσμια υπερδύναμη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

Republic of India

Πηγή: Maps of India²⁶

²⁶ <https://www.mapsofindia.com/maps/>, ημερομηνία πρόσβασης 5 Μαΐου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Growth Rate of GDP and Major Sectors of Economy 1951-2012

ΕΤΟΣ	1951- 1956	1956- 1961	1961- 1966	1969- 1974	1974- 1979	1980- 1985	1985- 1990	1992- 1997	1997- 2002	2002- 2007	2007- 2012
GDP (%GROWTH RATE)	3,61	4,27	2,84	3,35	4,88	5,51	5,66	6,54	5,68	7,61	8,03
AGRICULTURE (%GDP)	42,09	40,01	35,79	32,85	31,19	29,06	26,21	23,25	19,73	16,01	12,86
INDUSTRY (%GDP)	16,78	19,02	22,45	24,23	24,77	25,90	26,54	27,48	27,20	27,83	28,18
MANUFACTURING (%GDP)	9,37	10,62	12,44	13,19	13,79	14,38	14,84	15,39	15,38	15,45	16,01
SERVICE (%GDP)	29,34	30,13	32,07	34,15	35,66	38,29	41,77	44,91	49,40	53,14	56,67

Πηγή: Open Government Data Platform India²⁷

²⁷ Οι τιμές είναι αποτέλεσμα υπολογισμού του μέσου όρου της κάθε εξαετίας, https://data.gov.in/catalog/gdp-india-and-major-sectors-economy-share-each-sector-gdp-and-growth-rate-gdp-and-other?filters%5Bfield_catalog_reference%5D=88141&format=json&offset=0&limit=6&sort%5Bcreated%5D=desc, ημερομηνία πρόσβασης 13 Απριλίου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Growth Rate of Basic Macroeconomic Variables 1961-2012

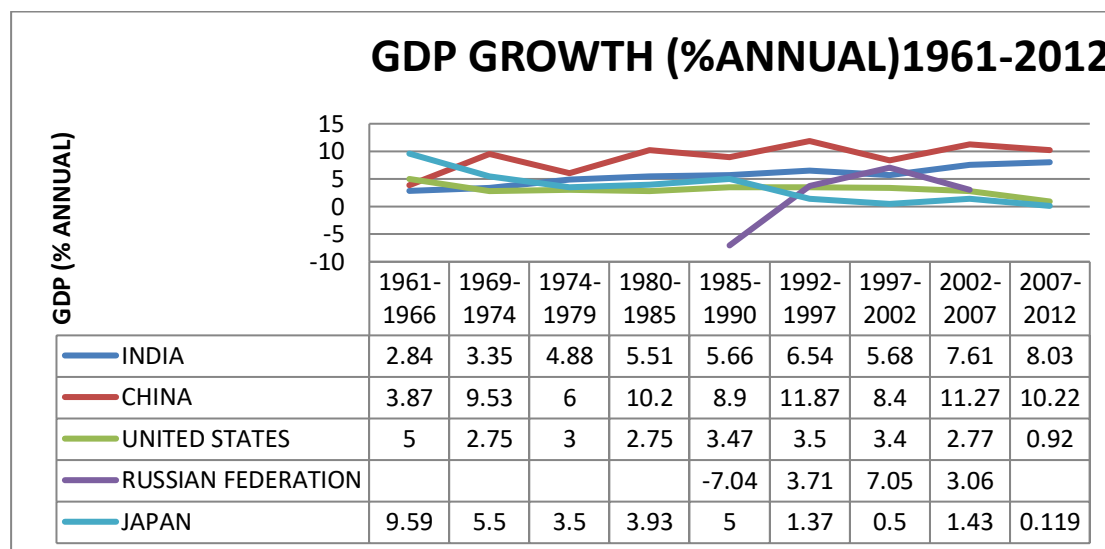
ΕΤΟΣ	1961- 1966	1969- 1974	1974- 1979	1980- 1985	1985- 1990	1992- 1997	1997- 2002	2002- 2007	2007- 2012
GROSS DOMESTIC SAVINGS (%GDP)	8,14	10,81	13,43	14,48	18,03	24,59	24,53	30,87	33,26
GROSS CAPITAL FORMATION (%GDP)	-	26,89	26,93	25,68	25,83	24,94	24,24	24,76	24,74
POPULATION GROWTH (ANNUAL %)	2,053	2,262	2,30	2,30	2,16	1,93	1,78	1,59	1,37
URBAN POPULATION GROWTH (ANNUAL %)	3,00	3,60	3,90	3,44	3,13	2,72	2,65	2,74	2,5
LIFE EXPECTANCY AT BIRTH (TOTAL YEARS)	43,57	48,72	51,89	54,84	56,79	60,061	62,28	64,31	66,45
INFANT MORTALITY RATE (PER 1000 LIVE BIRTHS)	154,1	139,7	126,2	107,5	94,64	83,21	67,76	56,76	46,2
SCHOOL ENROLLMENT PRIMARY (%GROSS)	-	81,77	82,39	85,63	89,78	93,34	93,51	102,5	109,5

Πηγή: World Bank²⁸

²⁸ Οι τιμές είναι αποτέλεσμα υπολογισμού του μέσου όρου της κάθε εξαετίας.
[https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.ZS?locations=IN,](https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.ZS?locations=IN)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ

GDP Growth 1961-2012

Πηγή: World Bank²⁹

<https://data.worldbank.org/indicator/ne.gdi.totl.zs>,
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.GROW?locations=IN>,
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.GROW?locations=IN>
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=IN>
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN?locations=IN>
<https://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.ENRR?locations=IN> , ημερομηνία πρόσβασης 13 Απριλίου 2020.

²⁹ Οι τιμές είναι αποτέλεσμα υπολογισμού του μέσου όρου της κάθε εξαετίας.
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=JP&view=chart>
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=IN&view=chart>
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=US&view=chart>
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=CN&view=chart>
<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RU&view=chart> ,
 ημερομηνία πρόσβασης 6 Μαΐου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε

Disputed Areas between India & Pakistan and India & China

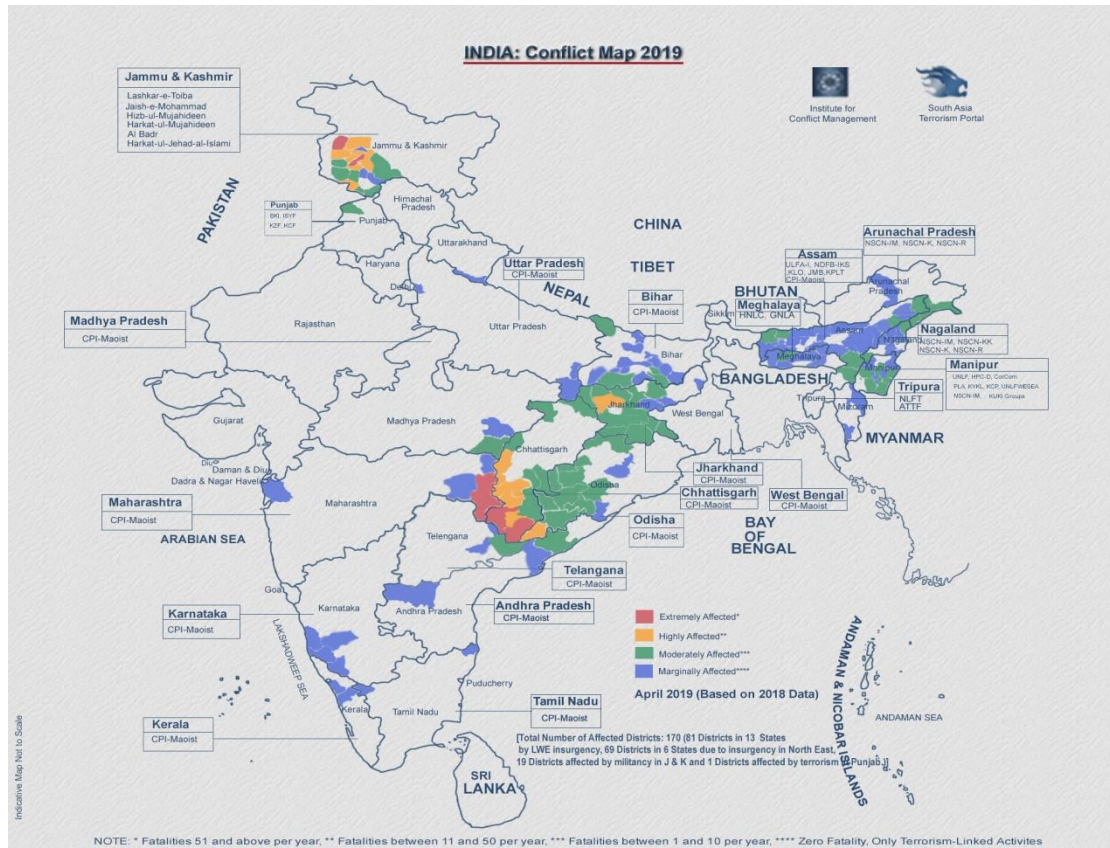
The Economist

Πηγή: The Economist³⁰

³⁰<https://www.economist.com/graphic-detail/2012/02/08/fantasy-frontiers> ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ

Active Terrorist and Extremist Groups in India

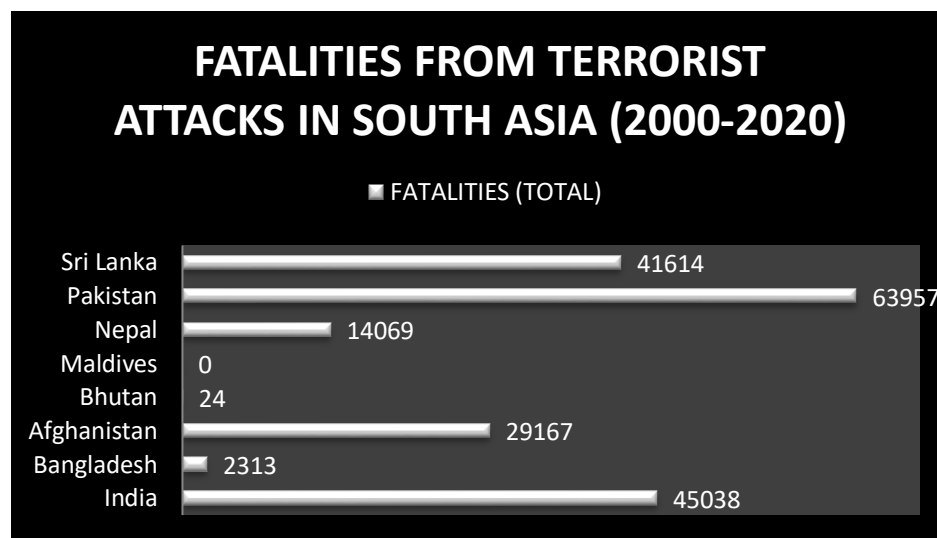

Πηγή: SOUTH ASIA TERRORISM PORTAL³¹

³¹ <https://www.satp.org/conflict-maps/india>, ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ

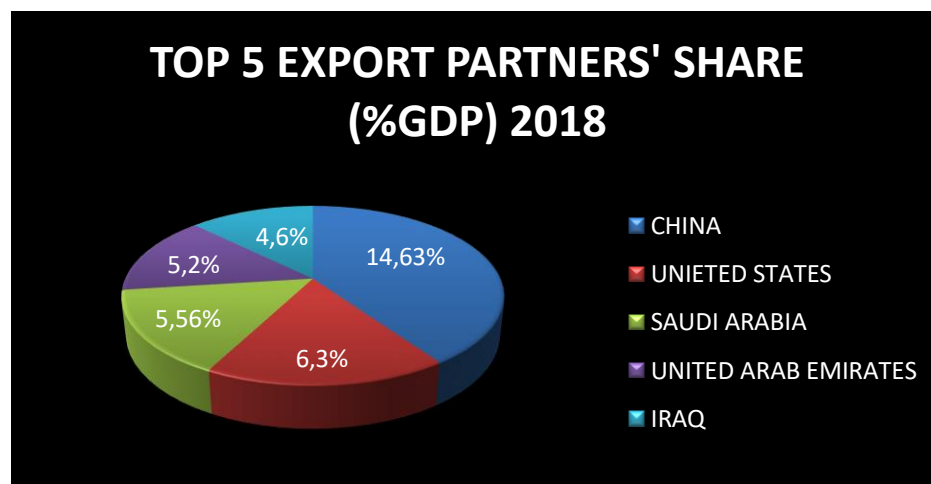
Fatalities from Terrorist Attacks 2000-2020

Πηγή: SOUTH ASIA TERRORISM PORTAL³²

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Η

Export Partners 2018

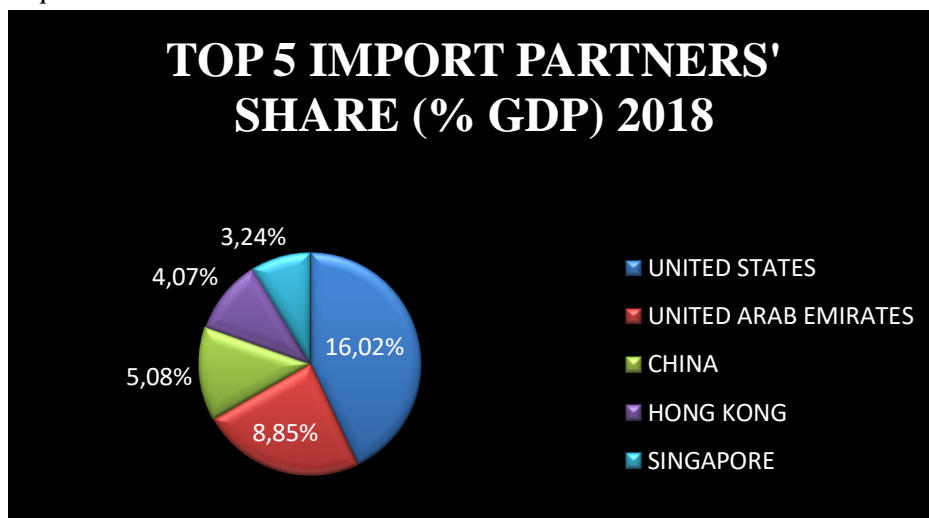
Πηγή: World Integrated Trade Solution³³

³² <https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/india>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/afghanistan>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/bangladesh>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/bhutan>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/maldives>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/nepal>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/pakistan>
<https://www.satp.org/datasheet-terrorist-attack/fatalities/srilanka>, ημερομηνία πρόσβασης 17 Μαΐου 2020.

³³ <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/IND>, ημερομηνία πρόσβασης 14 Ιουλίου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Θ

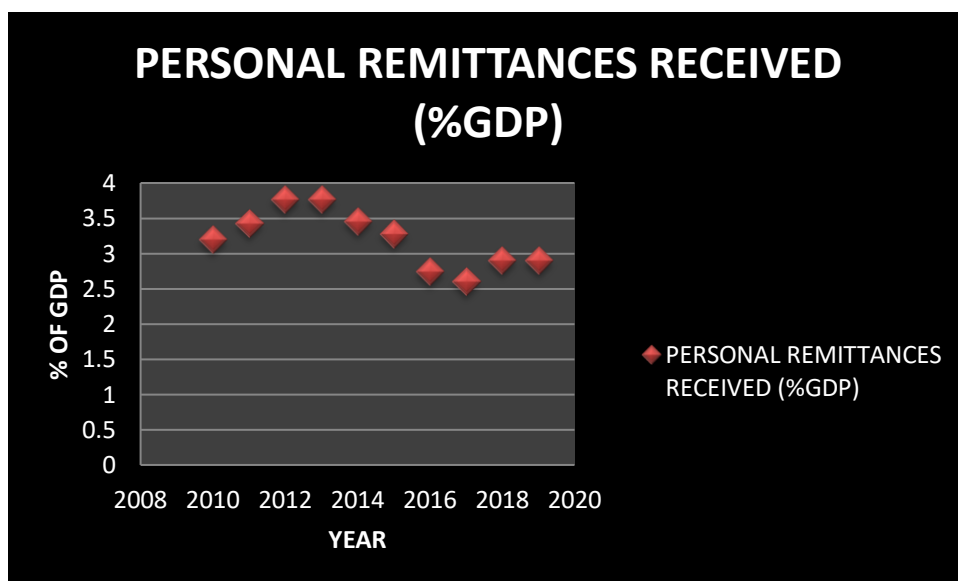
Import Partners 2018

Πηγή: World Integrated Trade Solution

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Remittances Received 2008-2020

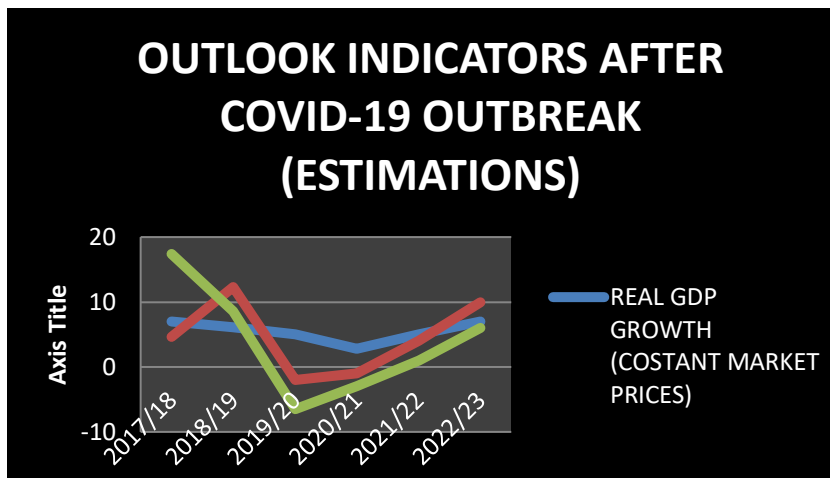

Πηγή: World Bank³⁴

³⁴<https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=IN>, ημερομηνία πρόσβασης 14 Ιουλίου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΑ

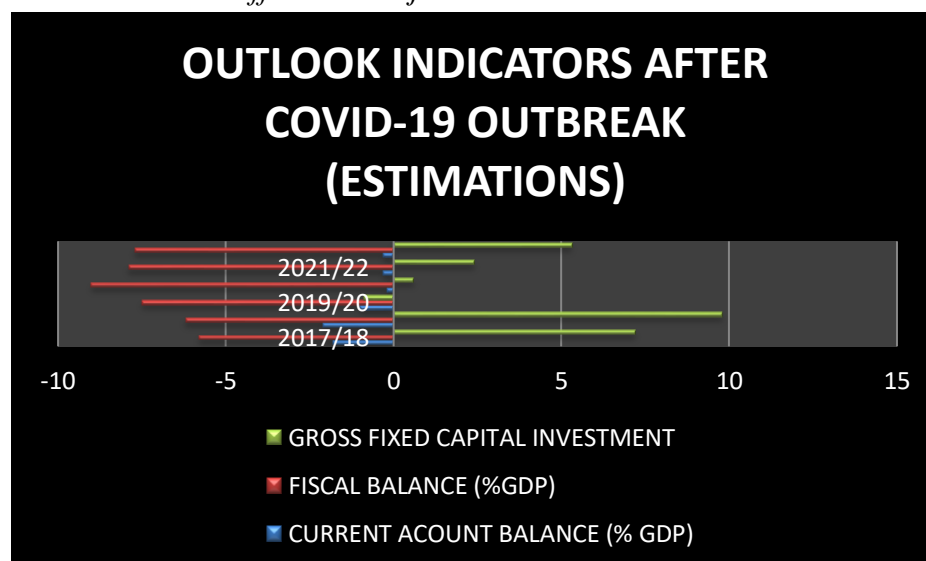
Covid-19 and its Effects on Major Macroeconomic Variables

Πηγή: South Asia Economic Focus³⁵

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΒ

Covid-19 and its Effects on Major Macroeconomic Variables

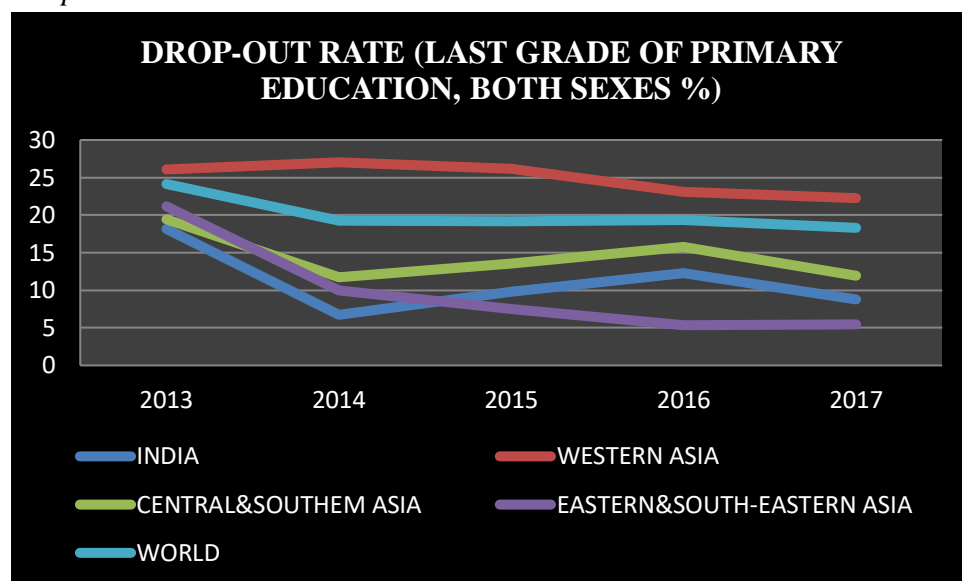

Πηγή: South Asia Economic Focus

³⁵ [file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/9781464815669%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/9781464815669%20(2).pdf)
ημερομηνία πρόσβασης 14 Ιουλίου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΓ

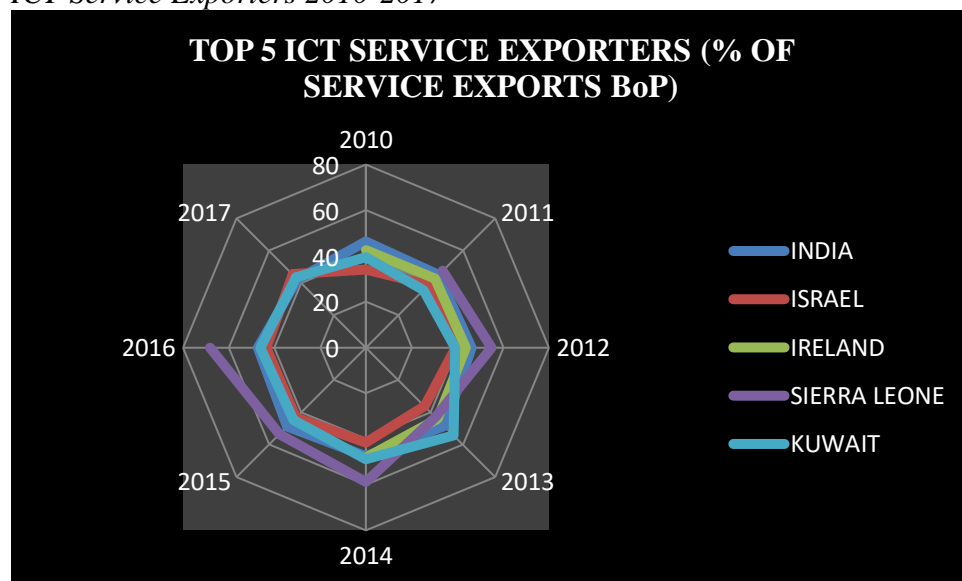
Drop-out Rate 2013-2017

Πηγή: Unesco Institute for Statistics³⁶

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΔ

ICT Service Exporters 2010-2017

Πηγή: World Bank³⁷

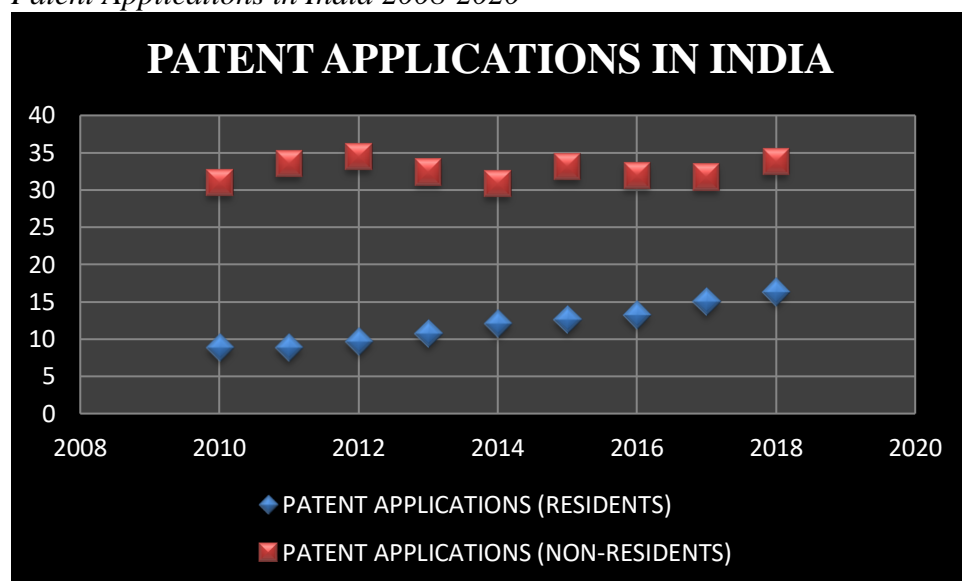
³⁶ <http://data.uis.unesco.org/Index.aspx?queryid=156> ,ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

³⁷

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS?locations=IN>
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS?locations=IL>
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS?locations=IE>
<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS?locations=SL>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΕ

Patent Applications in India 2008-2020

Πηγή: World Bank³⁸

<https://data.worldbank.org/indicator/BX.GSR.CCIS.ZS?locations=KW>

ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

38

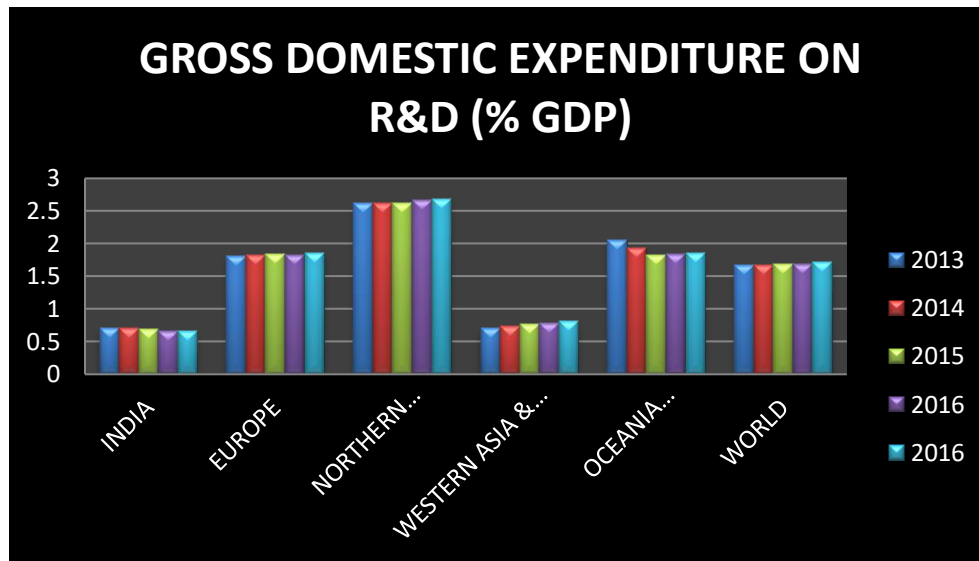
<https://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.NRES?locations=IN>

<https://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD?locations=IN>

ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΣ

Gross Domestic Expenditure on R&D 2013-2016

Πηγή: Unesco Institute for Statistics³⁹

³⁹<http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=74> ,ημερομηνία πρόσβασης 24 Ιουλίου 2020.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ:

ΓΡΑΦΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΝΕΟΥ ΔΕΛΧΙ
(2019) ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2018. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΙΝΔΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ
ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΙΚ. & ΕΜΠ. ΣΧΕΣΕΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ-ΙΝΔΙΑΣ. Νέο Δελχί,
Οκτώβριος 2019, http://sate.gr/nea/India_06112019.pdf, (14/07/2020 13:52).

ΛΑΓΟΣ, Δ. Γ. (2007) *ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ*
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, Αθήνα, Εκδόσεις Κριτική.

ΠΡΕΣΒΕΙΑΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΟ ΝΕΟ ΔΕΛΧΙ – ΓΡΑΦΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ (2019) ΙΝΔΙΑ-ΟΔΗΓΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ 2018/19
Αύγουστος 2019, http://www.sate.gr/nea/India_21082019.pdf (24/7/2020 14:53).

ACHARYA, A. (2013) “Ανθρώπινη Ασφάλεια”, στο: BAYLIS, J., SMITH, S.,
OWENS, P. (επιμέλ.) *Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: Μια*
εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις, ΨΕΥΤΕΛΗ, Ε. και ΚΟΤΣΥΦΟΥ, Ε. (μτφρ.), 5^η έκδ.
Αθήνα, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 660-679.

FORAY, D. (2010) *ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ*, ΡΥΛΜΟΝ-ΛΙΝΑΡΔΟΣ, Π.
(μτφρ.), Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας.

KIRAS, J. D. (2013) “Τρομοκρατία και παγκοσμιοποίηση”, στο: BAYLIS, J.,
SMITH, S., OWENS, P. (επιμέλ.) *Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ*
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις, ΨΕΥΤΕΛΗ, Ε. και ΚΟΤΣΥΦΟΥ, Ε.
(μτφρ.), 5^η έκδ. Αθήνα, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 504-525.

STRANGE, S. (2004) *Η ΥΠΟΧΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ: Η Διάχυση της Εξουσίας*
στην Παγκόσμια Οικονομία, ΚΑΤΣΟΥΛΗΣ, Η. (επιμέλ.), ΚΑΠΕΡΝΑΡΑΚΟΥ, Κ.
και ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. (μτφρ.) Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

THOMAS, C. και EVANS, T. (2013) “Φτώχεια, ανάπτυξη και πείνα”, στο: BAYLIS,
J., SMITH, S., OWENS, P. (επιμέλ.) *Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ*

ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ: Μια εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις, ΨΕΥΤΕΛΗ, Ε. και ΚΟΤΣΥΦΟΥ, Ε. (μτφρ.), 5^η έκδ. Αθήνα, Εκδόσεις Επίκεντρο, σελ. 634-656.

TRAUTMAN, T. R. (2019) *ΙΝΔΙΑ: σύντομη ιστορία ενός μεγάλου πολιτισμού*, ΣΟΥΛΤΑΝΗΣ, Π. (επιμέλ.), ΠΑΠΑΗΛΙΑΔΗ, Μ. (μτφρ.), Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ:

AHLUWALIA, M. S. (2020) “BANKING SECTOR REFORM SINCE 1991”, *encyclopedia.com*, 5 Μαρτίου (9/4/2020 12:24).

ARORA, R. U. (2009) “GLOBALIZATION AND STAGES OF DEVELOPMENT: AN EXPLORATORY ANALYSIS”, στο: *RURDS*, Τόμος 21, τεύχος 2/3, σελ. 126-133.

BASU, K. (2018) A short history of India’s economy. A chapter in the Asian drama, WIDER Working Paper No.2018/124, <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2018-124.pdf> (14/4/2020 13:10).

BHATTACHARYYA, I. και SENSARMA, R. (2005) “Signalling Instruments of Monetary Policy: The Indian Experience”, στο *Journal of Quantitative Economics*, Τόμος 3, τεύχος 2, σελ. 180–196.

CLARK, W. C. (2012) “Green Revolution: Impacts, limits, and the path ahead”, στο: *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Τόμος 109, τεύχος 31, σελ. 12302-12308.

COHEN, B. J. (2016) “Money, power, authority”, στο: GERMAIN, R. (επιμέλ.) *Susan Strange and the Future of Global Political Economy: Power, control and transformation*, Λονδίνο, Εκδόσεις Routledge, σελ. 111-125.

CONGRESSIONAL RESEARCH SERVICE (2020) U.S.-INDIA Trade Relations, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10384>, (14/07/2020 14:12).

DIAN, M. (2016) “Does China have Structural Power? Rethinking Chinese Power and its Consequences for the International Order”, στο *The Journal of Northeast Asian History*, Τόμος 13, τεύχος 2, σελ. 123-157.

European Parliament (2019) India: environmental issues, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637920/EPRS_BRI\(2019\)637920_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637920/EPRS_BRI(2019)637920_EN.pdf) (17/5/2020 17:47).

GERMANWATCH (2020) GLOBAL CLIMATE RISK INDEX 2020 Who Suffers Most from Extreme Weather Events? Weather-Related Loss Events in 2018 and 1999 to 2018, https://germanwatch.org/sites/germanwatch.org/files/20-2-01e%20Global%20Climate%20Risk%20Index%202020_14.pdf (18/5/2020 14:05).

GOVERNMENT OF INDIA-MINISTRY OF COMMERCE AND INDUSTRY. DEPARTMENT OF COMMERCE (2017) FOREIGN TRADE POLICY STATEMENT 2017. MID-TERM REVIEW, <https://taxguru.in/wp-content/uploads/2017/12/Foreign-Trade-Policy-Statement-2017-Mid-Term-Review.pdf>, (14/07/2020 15:46).

GOVERNMENT OF INDIA –MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS (2020α) Brief Note on India-Japan Bilateral Relations, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Japan_Bilateral_Brief_feb_2020.pdf (17/5/2020 12:25).

GOVERNMENT OF INDIA –MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS (2020β) India-France Bilateral, <https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/France2020.pdf> (17/5/2020 12:03).

GOVERNMENT OF INDIA –MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS (2020γ) India-Russia Relations, https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_Russia_Jun_2020.pdf (17/5/2020 11:27).

GOVERNMENT OF INDIA –MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS (2020δ)
India-Singapore Relations,
https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/Singapore_Brief_feb_07_2020.pdf
(17/5/2020 13:00).

GOVERNMENT OF INDIA –MINISTRY OF EXTERNAL AFFAIRS (2020ε)
India-U.S. Bilateral Relations,
https://mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India_U_S_Bilateral.pdf (17/5/2020 11:18).

GOVERNMENT OF INDIA-MINISTRY OF HUMAN RESOURCE
DEVELOPMENT (2018) Draft National Education Policy 2019,
https://www.mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/Draft_NEP_2019_EN_Revised.pdf (24/7/2020 15:12).

GOVERNMENT OF INDIA-MINISTRY OF STATISTICS AND PROGRAMME
IMPLEMENTATION (2015) CHAPTER 7 FIVE YEAR PLANS,
http://www.mospi.gov.in/sites/default/files/Statistical_year_book_india_chapters/Five%20Year%20Plan%20writeup_0.pdf?download=1 (10/4/2020 13:30).

GOVERNMENT OF INDIA-PLANNING COMMISSION (1992) EIGHTH FIVE
YEAR PLAN 1992-97 VOLUME I Objectives, Perspective, Macro-Dimensions,
Policy Framework and Resources,
http://14.139.60.153/bitstream/123456789/2056/1/EIGHTH%20FIVE%20YEAR%20PLAN%201992-97_D-7346.pdf (11/4/2020 12:43).

GOVERNMENT OF INDIA-PLANNING COMMISSION (2001) APPROACH
PAPER TO THE TENTH FIVE YEAR PLAN (2002-2007),
https://www.mhrd.gov.in/sites/upload_files/mhrd/files/document-reports/appdraft_1.pdf (11/4/2020 19:22).

GUZZINI, S. (1993) “Structural Power: the limits of neorealist power analysis”, στο
International Organization, Τόμος 47, τεύχος 3, σελ. 443-478.

ITO, T., IWATA, K., MCKENZIE, C., URATA, S. (2019) “Modi’s Economic Reforms in India: Editors’ Overview”, στο *Asian Economic Policy Review*, Τόμος 14, τεύχος 1, σελ. 1–23.

KLEINFELD, N. R. (1977) “I.B.M. to Leave India and Avoid Loss of Control”, *The New York Times*, 16 Νοεμβρίου (30/3/2020 14:50).

KOCHHAR, K., KUMAR, U., RAJAN, R., SUBRAMANIAN, A., TOKATLIDIS I. (2006) India’s Pattern of Development: What Happened, What Follows? IMF Working Paper wp/06/22, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp0622.pdf> (14/07/2020 14:47).

KONDAPALLI, S. (2015) “Fence Sitting, Prolonged Talks: The India-China Boundary Dispute”, στο: NAIDU, G. V. C., CHEN, M. NARAYANAN, R. (επιμέλ.) *India and China in the Emerging Dynamics of East Asia*, Νέο Δελχί, Εκδόσεις Springer, σελ. 89-106.

MAHESAR, P. A., GHURMO, A. K., MUJTABA, G., MAHESAR, A. H. (2016) “Pakistan-China Relations: Thinking through an Indian lens”, στο: *International Journal of Scientific Research and Innovative Technology*, Τόμος 3, τεύχος 3, σελ. 13-27.

MARTHINSEN, J. E. (2017) “INDIA’S DEMONETIZATION: WHAT WERE THEY THINKING?”, *babson.edu*, 11 Ιουνίου (11/6/2020 17:38).

MAY, C. (1996) “Strange fruit: Susan Strange's theory of structural power in the international political economy”, στο: *Global Society: Journal of Interdisciplinary International Relations*, Τόμος 10, τεύχος 2, σελ. 167-189.

MORRISSEY, O., VELDE, D. W., HEWITT, A. (2002) “Defining International Public Goods: Conceptual and Issues”, στο: FERRONI, M. και MODY, A. (επιμέλ.) *INTERNATIONAL PUBLIC GOODS: Incentives, Measurement and Financing*, Μασαχουσέτη, Kluwer Academic Publisher for the World Bank, σελ. 31-46.
Διαθέσιμο στο:

<http://documents.worldbank.org/curated/en/138101468327354525/pdf/multi0page.pdf>
(17/5/2020).

MUKHERJI, R. (2014) *POLITICAL ECONOMY OF REFORMS IN INDIA*, New Delhi, Oxford University Press.

PANAGARIYA, A. (2020) “TRADE LIBERIZATION SINCE 1991”, *encyclopedia.com*, 18 Μαρτίου (9/4/2020 10:55).

NARAYANAN, R. (2015) “India and China: Sifting the ‘Generic’ from the ‘Specific’”, στο: NAIDU, G. V. C., CHEN, M. NARAYANAN, R. (επιμέλ.) *India and China in the Emerging Dynamics of East Asia*, Νέο Δελχί, Εκδόσεις Springer, σελ. 107-121.

RAJAN, R. S. και YANAMANDRA, V. (2015) *Managing the Macroeconomy. Monetary and Exchange Rate Issues in India*, Ηνωμένο Βασίλειο, Εκδόσεις Palgrave Macmillan.

REIFF, N. (2020) “Repurchase Agreement (Repo)”, *investopedia.com*, 11 Ιουνίου (11/6/2020 13:12).

RESERVE BANK OF INDIA (2020) Monetary Policy Statement, 2020-21: Resolution of the Monetary Policy Committee (MPC) May 20 to 22, 2020, <https://rbidocs.rbi.org.in/rdocs/PressRelease/PDFs/PR239109AC3CAC0F874527895214BDF9E76BF0.PDF>, (25/7/2020 15:34).

ROSTOW, W. W. (1960) *THE STAGES OF ECONOMIC GROWTH: A Non-Communist Manifesto*, London, Cambridge University Press, Διαθέσιμο στο: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78-03062A001100030001-6.pdf> (2/4/2020).

ROY, C. (2011) “Terrorism in India and Legislation for its Prevention”, στο: *Quest-The Journal of UGC-HRDC Nainital*, Τόμος 5, τεύχος 2, σελ. 206-213.

SEN, K. (2020) “ECONOMIC REFORMS OF 1991”, *encyclopedia.com*, 7 Απριλίου (9/4/2020 10:00).

Stockholm International Peace Research Institute (2020) Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2019, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932019%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf> (11/4/2020 10:25).

STRANGE, S. (1998) “What Theory? The Theory in Mad Money” CSGR Working Paper No. 18/98, <file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/SSRN-id146958.pdf> (16/8/2020 17:13).

VIRMANI, A. (2003) ECONOMIC DEVELOPMENT AND TRANSITION: INDIA, <http://www.icrier.org/pdf/Japanb.pdf>, (14/4/2020 13:00).

WORLD BANK (2005) India: India and the Knowledge Economy, Leveraging Strengths and Opportunities, [file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/312670IN%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/312670IN%20(1).pdf), (24/7/2020 15:44).

WORLD BANK (2020α) Doing Business 2020 : Comparing Business Regulation in 190 Economies, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf>, (14/07/2020 14:32).

WORLD BANK (2020β) Global Economic Prospects, June 2020, [file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/9781464815539%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/9781464815539%20(1).pdf), (14/07/2020 13:58).

WORLD BANK (2020γ) South Asia Economic Focus, Spring 2020 : The Cursed Blessing of Public Banks, [file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/9781464815669%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%CE%A1%CE%BF%CF%8D%CE%BB%CE%B1/Downloads/9781464815669%20(1).pdf), (14/07/2020 14:23).

WORLD ECONOMIC FORUM (2019) The Global Competitiveness Report,
http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf,
(14/07/2020 14:56).

WORLD INTELLECTUAL PROPERTY ORGANIZATION, Institut Européen
d'Administration des Affaires, CORNELL SC JOHNSON COLLEGE OF BUSINESS
(2019) GLOBAL INNOVATION INDEX 2019 Creating Healthy Lives—The Future
of Medical Innovation,
https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf (24/7/2020 17:30).